

บทที่ 2

การขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมืองภูเก็ตภายหลังปี พ.ศ. 2396

จากการศึกษาสภาพเศรษฐกิจก่อนการขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ต จะเห็นว่าภูเก็ตมีแร่ดีบุกอุดมสมบูรณ์ และมีที่ตั้งเหมาะในการเป็นเมืองท่าค้าขายได้ดี เป็นส่วนส่งเสริมให้ภูเก็ตมีความสำคัญทางเศรษฐกิจในระยะต่อมา แต่รัฐบาลกลางไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ซึ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมืองภูเก็ตหลังปี พ.ศ. 2396 เป็นผลจากแรงกระตุ้นจากปัจจัยภายนอกประเทศ มากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจจากความเจริญภายในเมืองเอง และการขยายตัวทางเศรษฐกิจทำให้รัฐบาลมีรายได้สูง แต่ก็ทำให้เกิดความยุ่งยากในด้านปกครอง การเก็บภาษีอากรไม่ทั่วถึง เป็นเหตุให้รัฐบาลต้องหานโยบายที่เหมาะสม เพื่อแก้ปัญหาในขณะนั้น ดังนั้นในบทนี้ ผู้เขียนได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 หัวข้อ คือ

1. ปัจจัยที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ
2. นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมืองภูเก็ต อาจแบ่งได้ เป็น 2 ประการที่สำคัญคือ

- ก. แรงผลักดันจากภายนอกประเทศคือ ผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปและการอพยพของชาวจีนเข้ามาเป็นกรรมกรเหมืองแร่
- ข. ผลจากกาสหประชาชาติสัญญาเบอรนีและสัญญาเบาริง

ก. แรงผลักดันจากภายนอกประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจเมือง
ภูเก็ตขยายตัว เนื่องจากผลการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปมีความสำคัญยิ่งต่อการเปลี่ยน
ลักษณะการผลิตที่ใช้แรงงานคน ผลิตได้จำนวนจำกัด มาเป็นการใช้เครื่องจักรที่ผลิตได้
มากในเวลาอันรวดเร็ว สำหรับความก้าวหน้าทางวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับแร่ดีบุกและ
ขยายการทำเหมืองอย่างมาก ก็เมื่อ ปีเตอร์ ดูรองต์ (Peter Durong) ชาวอังกฤษ
ค้นพบวิธีการเก็บรักษาอาหารให้ไคนกนโดยบรรจุในกระป๋องป้องกันอากาศเข้าที่ทำด้วย
เหล็กภายในชุบดีบุก เพื่อกันสนิมได้สำเร็จ เรียกว่า "เหล็กทึบ" (Tin Plate)
การค้นพบครั้งนี้ทำให้อุตสาหกรรมอาหารกระป๋อง เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม้พ้อค้ายุโรป
เข้ามาเปิดตลาดรับซื้อแร่ดีบุกที่เกาะปีนังและสิงคโปร์ โดยเฉพาะภายหลังปี พ.ศ. 2369
การรับซื้อแร่ดีบุกมีมาก เพราะอังกฤษดำเนินนโยบายการค้าโดยเสรีในเขต ปีนัง มะละกา
สิงคโปร์ (Straits Settlements) ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษโดยตรง ทำให้
กิจการเหมืองแร่ดีบุกในเขต ปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ ขยายตัวอย่างมากโดยมีชาวจีน
เข้ามาลงทุน²

ประเทศอังกฤษเป็นชาติที่ต้องการแร่ดีบุกมากที่สุดในขณะนั้น เพราะแหล่งผลิต
ดีบุกที่มีในประเทศอังกฤษที่ คอรันวอลล์ (Corn Wall) ไม่พอกับความต้องการ
เนื่องจากการเกิดสงครามกลางเมืองในสหรัฐอเมริกา รัฐบาลสหรัฐได้ส่งเครื่องกระป๋อง
เพื่อบรรจุอาหารสำหรับเลี้ยงทหารในกองทัพ ด้วยเหตุนี้แหล่งแร่ดีบุกในเขตมลายู จึงได้
ได้รับความสนใจมากขึ้น³ ราคาดีบุกได้สูงขึ้นเรื่อย ๆ จากหาละ 20 เหรียญอเมริกัน

¹George Cyril Allen, Western Enterprise in Indonesia and Malaya (London: George Allen & Unwin, 1957), p. 150.

²Joginder Singh Jessy, History of Malaya (1400 - 1957)
p. 127.

³N.J, Ryan, The Making of Modern Malasia and Singapore,
p. 129.

เมื่อ พ.ศ. 2393 - 2403 ขึ้นเป็นหามละ 30 เหยียด ใน พ.ศ. 2427¹ และอีก 20 ปีต่อมา ใน พ.ศ. 2447 ราคาดีบุกขึ้นเป็นหามละ 76.55 เหยียด² ซึ่งการขยายตัวทางกิจการเหมืองในหัวเมืองมลายู ได้มีผลกระทบต่อหัวเมืองชายทะเลตะวันตก โดยเฉพาะเมืองภูเก็ตที่มีแร่ดีบุกมากและมีคุณภาพดีไม่แพ้แหล่งอื่น ๆ จึงมีผู้ต้องการเข้ามาประมูลผูกขาดภาษีดีบุกในหัวเมืองแถบนี้ แต่ด้วยความรู้ไม่รู้อะไรและไม่คุ้นเคย นายเหมืองส่วนใหญ่ที่อยู่ในหัวเมืองมลายูไม่กล้าเข้ามาประมูลการเก็บภาษีอากรดีบุกในหัวเมืองของไทย

จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2415 มีพ่อค้าจีนที่สิงคโปร์ มีตำแหน่งเป็นพระยาอัญญาภคพิศรัทษา กงสุลไทยที่สิงคโปร์³ เข้ามาขอประมูลผูกขาดภาษีดีบุกในเขตหัวเมืองภูเก็ต โดยจะประมูลภาษีอากรดีบุกเมืองภูเก็ตขึ้นอีก 202,640 บาท รวมเป็นปีละ 320,000 บาท จากเดิมที่เจ้าเมืองภูเก็ตประมูลส่งให้ส่วนกลางเพียงปีละ 17,360 บาท⁴

¹Yip Yat Hoony, The Development of Tin Mining Industry of Malaya, p. 62.

²Sir Lewis Leigh Fermer, Report upon the Mining Industry of Malaya (Kuala Lumpur: The Government Press, 1940), p. 76.

³เดิมเป็นพ่อค้าในสิงคโปร์ เข้ามากรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 4 เป็นที่สนธิชิตชอบของรัชกาลที่ 4 จึงได้ รับแต่งตั้งให้เป็น พระพิเทศพาณิชย์ กงสุลไทยประจำสิงคโปร์ ต่อมาได้เลื่อนเป็น พระยาอัญญาภคพิศรัทษา ตำแหน่งกงสุลไทยประจำสิงคโปร์ และตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ (เข้ามาประมูลผูกขาดภาษีดีบุกในเมืองกระบี่) จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2417 ได้รับตำแหน่ง เป็นข้าหลวงพิเศษตรวจราชการภาษีประจำหัวเมืองชายทะเลตะวันตกเพิ่มขึ้นอีกตำแหน่ง

⁴ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 29 "ตำนานเมืองระนอง" (กรุงเทพฯ: องค์การตำราฯ, 2511), หน้า 248.

ส่วนการอพยพของชาวจีนมาเป็นกรรมกร ก็เนื่องมาจากความต้องการที่บุกเบิกจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้ว เมื่อกิจการเหมืองแร่ขยาย จำเป็นต้องอาศัยแรงงานชาวจีน เพราะไม่สามารถหาแรงงานของชาวพื้นเมือง ซึ่งมีอยู่น้อยมาก ทั้งที่เจมส์ โลว์ ได้บันทึกไว้ว่า เกาะนี้ไม่สามารถหาคนที่เหมาะสมสำหรับทำงานกรรมกรได้มากกว่า 1,000 คน¹ ส่วนจำนวนประชากรในประเทศจีน ปรากฏว่าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือมี พ.ศ. 2194 มีประชากร 160 ล้านคน แต่ปี พ.ศ. 2393 เพิ่มขึ้นเป็น 430 ล้านคน ในขณะที่การเพาะปลูกยังไม่ทันสมัย จึงเกิดการขาดแคลนอาหาร เศรษฐกิจทรุดโทรม ประกอบกับมีความยุ่งยากทางการเมือง ชาวจนักรวรรค์ชาวจีนจึงเดินทางออกนอกประเทศ เพื่อแสวงหาความร่ำรวย และชีวิตที่ดีกว่า สำหรับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีนโยบายสนับสนุนการเข้ามาของจีนอพยพ² ทั้งนี้เพราะการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในมลายูซึ่งต้องการกรรมกรทำเหมืองแร่ที่บุกจำนวนมาก ดังกับมีการตั้งบริษัทในมลายูเพื่อ

¹ ร้อยโท เจมส์ โลว์, จดหมายเหตุเจมส์โลว์, หน้า 29.

² จอห์น แมสคิน และ เฮนรี เบนค็อก, "ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่," แปลโดย ภรณี กาญจนันธุ์ และ ชันจิตต์ อ่ำไพพรรณ์ (กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2521), หน้า 137.

ชักชวนชาวจีนเข้ามา เป็นกุดีทำงาน¹

สำหรับในเมืองภูเก็ตซึ่งเจ้าเมืองเป็นผู้ประมูลภายในระยะที่เศรษฐกิจกำลังขยายตัว ได้ร่วมกับนายเหมืองชักชวนกรรมกรจีนเข้ามาทำเหมืองแร่ในเขตไทย ส่วนใหญ่

¹ลักษณะการอพยพของจีนเหล่านี้แบ่งได้เป็น 2 พวก

พวกหนึ่งคือพวกอิสระ จะจ่ายค่าโดยสารเรือเดินทางมาเอง ไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือในการอพยพ จึงมีอิสระจะไปทำงานที่ไหนกับใครก็ได้ กลุ่มนี้เป็นส่วนใหญ่ของผู้อพยพ

อีกพวกหนึ่งได้รับอนุญาต คือพวกที่มีผู้ช่วยออกค่าโดยสารให้ก่อน พวกนี้ยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกมีนายจ้าง เช่น นายเหมืองออกค่าโดยสารให้ และต้องทำงานให้แก่นายจ้างจนหมดจึงเป็นอิสระ ประเภทที่ 2 เป็นพวกที่เป็นหัวหน้าจีนหรือบริษัทหาแรงงานตั้งขึ้นอย่างแพร่หลายเป็นผู้ออกค่าเดินทางให้ เมื่อมาถึงจะถูกกักตัวไว้ จนกว่าจะมีคนมาจ้างไป

สำหรับพวกอพยพในระบบได้รับอนุญาต ต้องทำสัญญากับหัวหน้าจีนหรือบริษัทที่จักพามา มีสาระสำคัญดังนี้:

1. หัวหน้าจีนหรือบริษัทจะเป็นผู้ออกค่าโดยสารให้
2. ผู้อพยพจะได้รับค่าแรงตามรายวันที่ทำงาน ถ้าทำตลอดเดือนได้ค่าจ้างราวเดือนละ 30 - 40 เหรียญ กับอาหารและที่พัก.
3. ผู้อพยพจะได้รับเงินล่วงหน้า สำหรับเลี้ยงครอบครัว ซึ่งจะต้องผ่อนชำระคืนหลังจากทำงาน.
4. ผู้อพยพต้องสัญญาว่าจะทำงานอยู่ 3 ปี ถ้าหนีหายหรือปิดครัวจะยอมให้ลงโทษทางอาญา.

(อ้างจาก กจช. ร.5 ม.53/5, เรื่องขออนุญาตเรือกรมศำรวจภูธรให้พลตระเวนมณฑลภูเก็ต (22 พฤศจิกายน ร.ศ.125) และ สมเด็จพระยาตากำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ เล่ม 6, หน้า 158.)

ที่เข้ามาเป็นพวกที่มีอิสระ ไม่อยู่ในระบบสัญญา หรือไม่ก็เป็นพวกที่หนีนายจ้างทางมลายูมา
อย่างไรก็ตาม เมืองแร่ในไทยยังขาดแรงงานอยู่มาก ดังนั้น ใน พ.ศ. 2435 และ
พ.ศ. 2444 จึงมีการนำเงินอพยพจากเมืองจีนเข้ามาถูกเก็บโดยตรงไม่ผ่านมลายู เพราะ
เกรงพวกจีนจะหลบหนี หรือเมื่อพบญาติพี่น้องที่มลายูแล้วไม่ยอมมาไทย ในระยะหลังจึง
ไม่มีการนำแรงงานอพยพจากเมืองจีนมาโดยตรง แต่การไต่แรงงานเมืองแร่เป็นไปในรูป
ของการที่คนทำเหมืองอยู่เดิมชักชวนญาติพี่น้องมา หรือไม่ก็เป็นเงินที่เกิดในอุ้งมือ

ข. ผลจากการทำสนธิสัญญาเบอรนีและสนธิสัญญาเบาริง ก่อนการทำสนธิสัญญา
เบอรนีกับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. 2369 และกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ในระยะต่อมา
การค้าขายของไทยขึ้นอยู่กับระบบพระคลังสินค้า¹ ซึ่งทำหน้าที่ผูกขาดการค้าขายสินค้าบาง
ประเภทรวมทั้ง鴉片 ให้กับต่างประเทศเท่านั้น โดยที่ผูกที่ผลิตได้ในเมืองภูเก็ต ราษฎร
จะต้องนำมาขายให้พระคลังสินค้าประจำเมืองเพียงแห่งเดียว และทางเจ้าเมืองจึงจัดส่ง
ให้ราษฎรนี้ขายในลักษณะผูกขาด แต่เข้าใจว่าพระคลังสินค้าประจำเมืองก็ขายเอง
บ้าง

ลักษณะการผูกขาดการค้าของพระคลังสินค้า เข้าใจว่าคงจะเริ่มขึ้นภายหลังที่มี
ชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาค้าขายกับไทย เพราะก่อนหน้านี้ก็มีเพียงพ่อค้าตะวันออกซึ่งมี
จำนวนไม่มากนัก และเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ของไทย ไทยยังต้องอาศัยพ่อค้าเหล่านี้
เป็นผู้จัดการดูแลการค้าสำเภาไทย ดังนั้นจึงอนุญาตให้พ่อค้าเหล่านี้ค้าขายส่วนตัว เพื่อ
ชักจูงให้พ่อค้าเข้ามาค้าขายในประเทศไทยมากขึ้น การค้าผูกขาดในขั้นต้นจึงเข้าใจว่า
ยังไม่มี

¹ การผูกขาดด้วยระบบพระคลังสินค้า สันนิษฐานว่าคงเป็นแบบแผนที่ไทยรับมา
จากอินเดีย เนื่องจากปรากฏหลักฐานว่าเป็นประเทศที่ชาวอินเดียปฏิบัติมาช้านาน และ
ยังเป็นที่ยึดมั่นแพร่หลายในคาบสมุทรอินโดจีน สำหรับในอยุธยาไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่า
เริ่มขึ้นในรัชกาลใด (อ้างจาก ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 55, หน้า 9.)

อย่างไรก็ตาม การควบคุมการค้าขายของหลวงคงจะมีมาช้านานแล้ว โดย
กรมท่าเป็นผู้ควบคุม¹ การที่รัฐบาลเข้าควบคุมการค้าของพ่อค้าตะวันตก อาจจะมีสาเหตุคือ

1. รายได้ของรัฐบาลที่เก็บจากประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นรายได้จากผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ
เช่นคิงุก พริกไทย ครั่ง และอื่น ๆ ซึ่งรวบรวมจากส่วนต่าง ๆ ของประเทศ และเก็บ
เป็นของหลวงสะสมอยู่ในพระคลังสินค้า เมื่อมีสินค้าจำนวนมากก็จัดตั้งสำเภาหลวงไปขาย
ยังต่างประเทศ² เพราะสินค้าเหล่านี้เป็นที่ต้องการของต่างประเทศ แต่สินค้าเหล่านี้
เป็นทรัพยากรที่มีค่าและเป็นของหายาก รัฐบาลเกรงว่าถ้าปล่อยให้มีการค้าขายสินค้า
เหล่านี้โดยเสรี ก็จะทำให้คนเที่ยวคักคั้นไม้ ทาลายป่า และขุดแร่โลหะอันมีค่าให้หมดสิ้น
โดยเร็ว

¹ การควบคุมการค้าขายของหลวงในระยะแรก ๆ คงไม่มีกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดมาก
นัก เพราะพ่อค้ามีจำนวนน้อยและเป็นผู้ที่คุ้นเคยอยู่แล้ว ครั้นต่อมาพ่อค้าชาวต่างประเทศ
มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีชาวตะวันตกหลายชาติเดินทางเข้ามาค้าขายในเมืองไทย
กฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ของกรมท่าจึงเคร่งครัดมากขึ้น และนำไปสู่ระบบการผูกขาดโดย
พระคลังสินค้า ซึ่งเข้าใจว่าเป็นผลที่เกิดขึ้นตามวิวัฒนาการทางการค้าที่ค่อย ๆ เจริญขึ้น
ตามลำดับ ก็จะเห็นได้ว่ากฏการกำหนดสินค้าต้องห้ามนั้น ปรากฏหลักฐานว่าได้มีอยู่แล้วใน
สมัยพระเจ้าทรงธรรม และในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ก็มีบัญญัติรายชื่อสินค้าต้องห้าม
เพิ่มเติมอีก ได้แก่ คิงุก ตะกั่ว ช้าง เนื้อไม้ ไม้หอม งาช้าง หนังสัตว์ ไม้ฝาง ทินประสิ่ว
เป็นต้น

(อ้างจาก วงศ์เกษม นาราสาจร, "การกำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยก่อนมหาอำนาจ
ตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367 - 2394),"
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, "บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ," ศิลปากร, 6,
5 (มกราคม, 2506), หน้า 22.

² W.A. Graham, Siam, Vol.2 (London: Alexander Morning
Limited, 1924) p. 94.

2. สินค้าบางอย่างที่พ่อค้านำมาขายกับเรือสินค้าของตน รัฐบาลต้องกำหนดให้เป็นสินค้าบังคับซื้อ เนื่องจากเป็นสินค้าสำคัญต้องใช้ในเวลาสงคราม เช่น เครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ สำหรับป้องกันประเทศ จึงบังคับให้ขายได้กับรัฐบาลแห่งเดียว เว้นแต่ว่าสินค้านั้น ๆ บรรทุกเข้ามาขายมากเกินไปจนความต้องการของรัฐบาล จึงอนุญาตให้ขายแก่ประชาชน และเกิดเป็นธรรมเนียมว่าเมื่อเรือเข้ามา เจ้าพนักงานต้องคอยลงตรวจดูสินค้าที่รัฐบาลต้องการเสียก่อน เมื่อพบแล้วก็คัดเอาไว้ห้ามขายให้ผู้อื่น ส่วนสินค้าที่รัฐบาลไม่ต้องการแล้ว จึงอนุญาตให้ขายได้ วิธีนี้เรียกอำนาจในการเลือกซื้อของหลวง เป็นรายได้ทางหนึ่งของรัฐบาล และเป็นการผูกขาดโดยตรงวิธีหนึ่ง¹

ซึ่งระบบการค้าแบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้าอาจกล่าวได้ว่า เป็นนโยบายทางการค้าที่สำคัญของไทย เพราะเป็นวิธีที่รัฐบาลสามารถเข้าควบคุมกิจการค้าต่างประเทศได้อย่างใกล้ชิด เป็นการป้องกันมิให้พ่อค้าชาติโคธาคิหนึ่ง เพิ่มพูนอิทธิพลการค้าของตนให้สูงสุด จะเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศ ในขณะที่เกี่ยวกับระบบผูกขาดยังน่ากลัว และรายได้จากการค้าของหลวงได้มาก

แม้ว่านโยบายการค้าแบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้า จะช่วยให้รัฐบาลมีโอกาสเข้าควบคุมกิจการค้าที่ผูกและพ่อค้าต่างประเทศได้อย่างใกล้ชิด แต่ระบบการค้าในลักษณะนี้ก็ก่อให้เกิดปัญหาและสร้างความไม่พอใจให้กับพ่อค้าต่างประเทศบางชาติ เพราะมีการให้สิทธิพิเศษในระบบพระคลังสินค้า ส่วนใหญ่การจะให้สิทธิพิเศษเกิดจากความเค็มใจและพอใจของรัฐบาลที่จะให้สิทธิแก่พ่อค้าบางชาติ นอกจากนี้ระบบพระคลังสินค้านี้ยังก่อให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงได้โดยง่าย เพราะพ่อค้าแต่ละชาติต้องติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของพระคลังสินค้าก่อนที่จะค้าขาย จึงต้องติดสินบน และยอมให้เจ้าพนักงานตรวจค้นสินค้า

¹ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 55, หน้า 10 : เรื่องอังกฤษเข้ามาทำสัญญา
ครั้งรัชกาลที่ 2 (กรมศิลปากร, 2512)

บนเรือของตนโดยพลการ ด้วยการอ้างอำนาจเลือกซื้อของหลวง มิฉะนั้นจะต้องถูก
กลั่นแกล้ง¹

โดยสรุปแล้ว นโยบายการค้าที่บุกเบิกกับต่างประเทศของไทยตั้งแต่อยุธยาตอนปลาย
ตลอดจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงขึ้นอยู่กับระบบพระคลังสินค้า จนกระทั่งมีการ
ทำสนธิสัญญาเบอรนีกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2369 จึงมีผลให้การค้าที่บุกเบิกในเมืองภูเก็ตขยาย
ตัวมากขึ้น ทั้งใจความสำคัญของสนธิสัญญาเบอรนี คือ

1. อังกฤษกับไทยจะเป็นไมตรี ไม่คิดชิงตีแย่งกันและกัน
2. อนุญาตให้คนไทยและคนอังกฤษเดินทางค้าขายยังอาณาเขตที่เป็นของอังกฤษ
และของไทยได้โดยสะดวก
3. พ่อค้าของแต่ละฝ่ายที่เข้าไปในอาณาเขตของอีกฝ่าย จะต้องเก็บภาษีการค้า
ตามธรรมเนียมของอาณาเขตนั้น ให้พ่อค้าทั้ง 2 ฝ่ายซื้อขายกันเองโดยเสรี และถ้ามีคดี
ฟ้องร้องเกิดขึ้นก็ให้พิจารณาตัดสินตามกฎหมายของอาณาเขตที่เกิดคดีนั้น ๆ
4. ให้มีการค้าขายไปมาได้โดยสะดวกระหว่างหัวเมืองมลายูของอังกฤษ
ไคแก เกาะปีนัง มะละกา สิงคโปร์ กับหัวเมืองภาคใต้ของไทย คือ นครศรีธรรมราช
พัทลุง สงขลา ปัตตานี ภูเก็ต และไทรบุรี²

¹Nunn, "Some notes upon the Development of the Commerce of Siam," J.S.S. XV, 2 (1922) p. 87.

²กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, สนธิสัญญาและกฏหมายตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1 พ.ศ. 2160 - 2412 (พระชนก, 2511), หน้า 23 - 25. และในวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2370 ไทยกับอังกฤษได้ทำหนังสือเพิ่มเติมอีกฉบับหนึ่ง สรุปความสำคัญว่า ห้ามพ่อค้าซื้อข้าวออกนอกประเทศ, สินค้าประเภทอาวุธต้องขายให้รัฐบาล, ภาษีเบิกร่องและค่าปากเรือให้เก็บตามขนาดของเรือ

พิจารณาความสนธิสัญญาฉบับนี้แล้ว จะเห็นว่ากำหนดให้มีการค้าขายไปมาได้โดยสะดวกระหว่างหัวเมืองมลายูของอังกฤษ ใกล้เคียง ปีนัง มะละกา กับหัวเมืองฝ่ายไทย โดยเฉพาะภูเก็ลสามารถติดต่อกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษได้สะดวกที่สุด และมีแร่ดีบุกที่พอค้าจะซื้อได้โดยสะดวก จึงเป็นการส่งเสริมให้มีการขุดหาแร่ดีบุกเพิ่มมากขึ้น.

ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีภาคส่งออก (Export Sector) เพิ่มขึ้นไปจากเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองที่อาศัยขุดแร่เพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภคเท่านั้น (Subsistence Economy) และยิ่งภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ระบบเศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนเป็นระบบการค้าเสรียิ่งขึ้น ราษฎรค้าขายดีบุกได้มากและคล่องตัวขึ้นกว่าแต่ก่อน ขณะเดียวกันประเทศไทยก็ต้องยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือ เปลี่ยนมาเป็นสินค้าขาเข้าในอัตราร้อยละ 3 ใ้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่เมืองภูเก็ต ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวมากขึ้น นอกเหนือไปจากการขยายตัวของกิจการเหมือง ยังมีชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุนค้าขาย เกิดระบบเศรษฐกิจแบบนายทุนผสมกับระบบเจ้าขุนมูลนาย ซึ่งเป็นเจ้าเมืองเก่าในเมืองภูเก็ต ดังจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

นับตั้งแต่ความต้องการแร่ดีบุกเพื่อมาใช้ในอุตสาหกรรมทวีสูงขึ้น ภายหลังภาวะปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ปรากฏว่าการประมุลภาษีอากรดีบุกในเมืองภูเก็ตซึ่งเคยได้รับปีละ 7,760 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 17,360 บาท ในตอนต้นรัชกาลที่ 4 และเพิ่มขึ้นถึง 336,000 บาท หลังปี พ.ศ. 2415¹ ยิ่งภายหลังปี พ.ศ. 2418 ประมุลภาษีอากรได้ถึงปีละ 480,000 บาท² ซึ่งรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นเหล่านี้เป็นผลคือพระราชธานี³ ขณะเดียวกัน

¹ องค์การค้าคุรุสภา, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เล่ม 29, หน้า 25.

² กจร. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญญตศุภพิเศษ จ.ศ. 1241 - 1242 เล่ม 2 หน้า 48 - 50 สารตราเจ้าพระยาสุริยวงศ์ไวยวิชฌน์ กรมวังกรมหลวงรัชกาลที่ 5 (3 พ.ย. 2422)

³ คุรายละเอียดในหัวข้อต่อไป.

ก็ทำให้เกิดปัญหาการปกครองภายในเมือง และปัญหาการจักระเบียบแบบแผนการเก็บภาษี
อากร เป็นเหตุให้รัฐบาลพยายามใช้วิธีที่เหมาะสมในขณะนั้น เพื่อป้องกันกรั่วไหลของ
ภาษี และทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายในเมือง โดยจัดเป็น 2 แบบ คือ

- ก. เจ้าเมืองถูกเก็บเป็นผู้นักชาคภาษีอากร (พ.ศ. 2396 - พ.ศ. 2424)¹
- ข. รัฐบาลกดตางเป็นผู้นักชาคภาษีอากร (พ.ศ. 2425 - พ.ศ. 2475)

ก. เจ้าเมืองถูกเก็บเป็นผู้นักชาคภาษีอากร (พ.ศ. 2396 - พ.ศ. 2424)¹ ใน
ระยะปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีการขยายตัวของกิจการเหมืองแร่
คึกคักในภาคใต้ โดยเริ่มที่เมืองภูเก็ตก่อน แต่ผลประโยชน์จากอากรคึกคักที่ส่งเข้าเมืองหลวง
ไม่มากเท่าที่ควร จึงมีการตั้งเจ้าภาษีผู้นักชาคอากรคึกคัก ให้อำนาจเจ้าภาษีในการชุกแ
ซื้อและเก็บส่วยคึกคักในแขวงเมืองของคนที่รับผูกขาด และสัญญาให้เงินจำนวนหนึ่ง เป็น
อากรของรัฐ ปรากฏว่าเจ้าเมืองแทบทุกเมืองรับเป็นเจ้าภาษีทำอากรคึกคัก รวมทั้งอากร
สินค้าอื่นด้วย เพราะการคมนาคมไม่สะดวก ไม่มีเจ้าภาษีชาวจีนจากส่วนกลางสนใจ
ประมูลภาษีตามหัวเมือง เจ้าเมืองภูเก็ตจึงคำนึงบทบาทเป็นผู้เก็บภาษีอากรและจัดการ
ปกครองบ้านเมืองให้เรียบร้อยด้วย

เจ้าเมืองภูเก็ตในระยะที่ผูกขาดภาษีอากรคือพระยาภูเก็ทโลหะเกษตรักษ์
(ทัต รัตนทิลก ภูเก็ท) เป็นผู้ที่มีความสามารถและชำนาญในการค้าขาย ดังที่สมเด็จพระ
กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า " . . . พระยาภูเก็ท (ทัต) เป็นผู้เข้าใจ
กระบวนการค้า และกล้าลงทุนในการค้า ทำให้กิจการเหมืองแร่คึกคักเจริญ . . ."
ซึ่งระยะที่พระยาภูเก็ทประมูลภาษีอากรได้จึงทำหน้าที่ผู้ลงทุนทำเหมืองแร่ และจำหน่าย

¹พระยาภูเก็ทโลหะเกษตรักษ์ (ทัต) เป็นเจ้าเมืองภูเก็ตและประมูลภาษีอากร
ระหว่างปี พ.ศ. 2396 - 2412

พระยาภูเก็ทโลหะเกษตรักษ์ (ลวิควน) เป็นเจ้าเมืองภูเก็ตและประมูลภาษี
อากรระหว่างปี พ.ศ. 2413 - 2424

ตี๋บุกเป็นสินค้าออก ทั้งเป็นผู้เก็บภาษีอากรประเภทต่าง ๆ และเป็นเจ้าของกิจการค้าขาย โดยเป็นผู้ถือหุ้น เจ๊จวนให้ไพร่บ้านพลเมืองท่วมาค้าขาย รวมทั้งเจ้าเมืองเป็นผู้รับผิดชอบการปกครองด้วย เสมือนหนึ่งว่ารัฐได้ขายเมืองหนึ่งให้แก่เจ้าเมือง โดยแลกกับเงินภาษีจำนวนหนึ่ง คือภาษีอากรและส่วย ซึ่งระบบเศรษฐกิจดังกล่าว สมเด็จพระนเรศวรคำทรงราชานุภาพทรง เรียกว่า "ระบบเหมาเมือง"¹

สำหรับในระยะที่พระยาอุกเกศ (ทัต) ประมุขผู้กษัตริย์เมืองอุกเกศ การลงทุนทำเหมืองแร่ส่วนใหญ่ใช้แรงงานจากไพร่ ทาส ดังปรากฏในบันทึกของ เจมส์ โลว์ ว่า

... ส่วนใหญ่ของประชากรทำงานรับจ้างที่เหมืองตี๋บุก เป็นระยะเวลาครึ่งปี แลวกก็กลับมาเกี่ยวข้าวในระหว่างเวลาที่เหลือ ทานเจ้าเมืองส่งคนไทยไปทำงานที่เหมืองเท่าที่เขาพอใจ หรือเท่าที่สามารถให้ได้ . . . ขณะเดียวกันที่นั่นพวกคนเหล่านั้นจะได้รับเพียงอาหารเท่านั้น สิบแร้งเขาซุกไต นำไปขายให้ผู้รับเหมาชาวจีน และผลกำไรก็ตกอยู่กับเจ้าเมือง . . .²

จะเห็นว่าเจ้าเมืองเมื่อลงทุนทำเหมืองแร่ตี๋บุก สามารถใช้กำลังของไพร่ ทาส ได้ตามความพอใจ จนเข้าสภาพของการใช้แรงงานเกินควร ไพร่ไม่มีเวลาทำมาหากิน แต่ก็เป็นการจำเป็นของเจ้าเมือง เมื่อประมุขภาษีอากรแล้ว ต้องลงทุนขุดหาแร่ตี๋บุกให้ได้จำนวนมากที่สุด ถึงกับต้องไปชักชวนชาวจีนในหัวเมืองมลายู เข้ามา

¹ กจช. ร.5 ม.2.14/74, เรื่องเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.115 "การปกครอง . . . ที่ข้าพเจ้าได้พิจารณาเห็นแลได้ถามการที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ถ้าจะเรียกโดยคำสั้นๆ ก็ตรงกับเมืองหนึ่ง รัฐบาลเหมาเมืองแก่ผู้ว่าราชการเมืองในทุกอย่าง . . . กล่าวคือ ผู้ว่าการเมืองลงทุนตั้งกองสี่ซัดและจำหน่ายสินค้าเข้า-ออก ผู้ว่าการเมืองผูกขาดทำภาษีอากร ผู้ว่าฯ ทดลองทุนเจ๊จวนให้ไพร่พลเมืองท่วมาค้าขาย และผู้ว่าฯ ยังรับผิดชอบ"

² ร้อยโท เจมส์ โลว์, จดหมายเหตุเจมส์โลว์, หน้า 63.

ลงทุนทำเหมือง เพราะทุนเจ้าเมืองมีน้อยและขาดเทคนิคการผลิต

ชาวจีนที่เข้ามาลงทุนในเมืองภูเก็ต ส่วนใหญ่มาจากบึง บางคนร่ำรวยได้นำเงินมาลงทุนเอง ดังปรากฏในใบออกของพระยาภูเก็ตโลหเกษตรราธิบดี ว่า

จันทันมาขุน เติมค้าขายอยู่ที่เกาะหมาก 8 ปี เป็นคนในบังคับอังกฤษ แล้วย้ายมาอยู่ในเมืองภูเก็ต ในระยะแรกที่เข้ามาใหม่ ๆ มีชาวจีนในเมืองภูเก็ตเพียง 6 คน เป็นคนจีน ชาวบ้านก็มีแต่ไทยทั้งสิ้น พระยาภูเก็ตปรึกษากับจันทันมาขุน ให้จัดแจงบ้าน จันทันมาขุนลงทุนซื้อกำปั่นไปรับเงินมาแต่เมืองจีนหลายเที่ยว เป็นเงิน 3500 คน ทำทางถนนยาว 100 เส้น ทำสะพานใหญ่แห่งหนึ่ง . . . ทำท่อน้ำแตกเขาลงมาทำเหมืองยาว 100 เส้น¹

จากหลักฐานดังกล่าว จันทันมาขุนได้ลงทุน ทำถนน สะพาน ทำลำน้ำเพื่อใช้ล้างแร่ และหาแรงงานชาวจีนเอง เจ้าเมืองภูเก็ต (ทักษ) จึงให้สิทธิพิเศษมากกว่าจีนอื่น ๆ โดยมิสิทธิ์จะทำเหมืองแร่ที่ใดก็ได้ตามความพอใจ โดยเหมืองนั้นจะทำเองหรือให้เช่าก็ได้ หรือจะขายก็ได้เช่นกัน²

แต่ถ้าเป็นชาวจีนที่ขาดทุนรอนเข้ามาทำเหมืองแร่ก็ยาก เป็นภาระของเจ้าเมืองออกทุนให้ทำก่อน ถ้าได้กำไรก็ใช้คืน หากขาดทุน เจ้าเมืองก็สูญเสียเปล่า ซึ่งมีปรากฏว่าทุนมักจะสูญเสียเปล่าอยู่ในอัตราร้อยละ 30 - 40 ของจำนวนทุนที่ตั้งไป³

นอกจากนี้ อาชีพการทำเหมืองแร่ก็ยากก็ไม่มั่นคงนัก เป็นเหตุให้นายเหมืองถึงกับต้องขาดทุนอยู่เสมอ ทั้งนี้จะเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

¹ กจร. ร.5 ต.5.1/48, เรื่องความจันทันมาขุนโจทก์ พระยาภูเก็ตจำเลย.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจร. ร.5 น.2.14/74, เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตรวจราชการเมือง

เจ้าอยู่หัว ที่ทรงกล่าวถึงลักษณะของอาชีพการทำเหมืองแร่ที่เจ้าภาษีนีมีส่วนในการลงทุน ต้องประสมกับการขาดทุน. ตอนหนึ่งว่า ". . . อากาศก็บุกไม่เหมือนกับภาชีอากาศอื่น ๆ เพราะอากาศก็บุกนั้น นายอากาศใหญ่ต้องออกทุน ให้แก่ผู้รับทำอากาศไปทำเหมืองใหญ่. . . ถ้าพบปะแม่แร่ตายตาไม่ไต่แม่แร่ ผู้รับทุนไปก็ขาดทุน. . ."¹

อย่างไรก็ตาม เจ้าเมืองซึ่งรับเหมามาเมืองหากว่าไรได้ในทางอื่น กล่าวคือ ได้รับทำภาชีอากาศผูกขาด เช่น ภาชีผืน ภาชีสุรา ภาชีบ่อนเบี้ย เป็นต้น ภาชีอากาศเหล่านี้ ทำรายได้ให้กับเจ้าเมืองสูงมาก ดังปรากฏในสารตราท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี สมุหพระกลาโหมมายังพระยาศักดิ์ ยกกระบัตร ว่า "ภาชีตีบุก ภาชีบ่อนเบี้ย ภาชีสุรา เก็บได้ปีละ 3,000 - 4,000 ซึ่ง ส่วนภาชีผืน ภาชีร้อยชักสาม เก็บได้ปีละ 1,000 ซึ่ง"²

รายได้ของเจ้าเมืองมีมาก สามารถอาศัยกำไรจากภาชีดังกล่าวไปชดเชย การขาดทุนในการทดลองลงทุนให้พวกจีน³ ในบางครั้งเจ้าเมืองก็อาศัยเงินทุนจากเงิน ภาชีอากาศที่เจ้าเมืองเป็นผู้เก็บ ให้เป็นทุนของชาวจีนไปก่อน จึงมักปรากฏเสมอ เมื่อ ครั้งใดทำเหมืองขาดทุน เจ้าเมืองจะขอพระราชทานลดอากาศตีบุก สำหรับเมืองภูเก็ตซึ่ง มีการทำเหมืองแร่มาก รัฐบาลได้อนุญาตให้เจ้าเมืองเอาเงินภาชีอากาศเป็นทุนให้นายเหมือง จีนปีละ 20,000 บาท⁴ แต่ชาวจีนบางกลุ่มที่เข้ามาทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตได้ออกุ้ยมี เงินจากชาวจีนปีนั้นก็มิ

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 4 หนังสือราชการกรมพระกลาโหม จ.ศ. 1228 - 1229 เล่ม 33, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯ ถึง พระยามวิริภักฐร

² กจข. ร.5 กท. เล่ม 6, ว่าด้วยประมวลภาชีผลประโยชน์ชนทำอย่างเมืองภูเก็ต

³ กจข. ร.5 ม.2. 14/48, เรื่อง เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตรวจราชการ เมืองบักะไต ร.ศ. 115.

⁴ กจข. ร.5 กท. เล่ม 22, ตอบเมืองภูเก็ต : พระราชทานลดภาชีทำอย่าง จ.ศ. 1241

ส่วนชาวจีนที่ทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตในระยะเจ้าเมืองผูกขาดภาษีอากรนี้ มักจะเริ่มจากการทำเหมืองขนาดเล็ก ๆ มีทุนและแรงงานน้อย แล้วจึงค่อยเพิ่มแรงงาน ขยายทุนทีละน้อย ถ้าไรที่ได้มันจะนำไปลงทุนต่อเป็นการเพิ่มทุนส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งคนจีน จะส่งกลับไปให้ญาติพี่น้องที่ประเทศจีน ดังคณะกรรมการลงทุนของชาวจีนที่เข้ามาในระยะแรก ๆ นี้ มิได้ลงทุนเฉพาะการทำเหมืองแร่อย่างเดียว แต่จะลงทุนภายในกงสี ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ภายในเหมืองหนึ่งจะเป็นทั้งแหล่งขุดแร่ ที่ทำการ บ้านพักอาศัยของนายเหมือง และลูกจ้าง รวมทั้งเป็นร้านค้าเครื่องอุปโภค บริโภค เป็นโรงยาดีน กำสุรา โรงบ่อน เบี้ย ตลอดจนมีร้านค้าอาหาร ร้านบริการต่าง ๆ อยู่ภายในกงสีนั้น เจ้าของเหมือง ชาวจีนจะเป็นผู้ลงทุนซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคมาขาย ซึ่งนายเหมืองได้รับสิทธิพิเศษซื้อสินค้ามาขายให้กรรมกรชาวจีนที่ทำเหมืองอยู่ด้วย¹

ดังนั้น นายเหมืองจีนจึงนิยมการลงทุนโดยเพิ่มแรงงานมากกว่าการซื้อเครื่องจักร เพื่อจะไต่หากำไรจากการขายเครื่องอุปโภคให้แก่กรรมกรจีน ทำให้เงินทุนและกำไรจะหมุนเวียนอยู่ภายในกงสี

นอกจากระบบกงสีแล้ว ยังมีวิธีร่วมมือกันทำงานระหว่างนายเหมืองและลูกจ้าง แบบอื่น ๆ ดังพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

. . . . ยังมีอีกอย่างหนึ่ง ที่จีนต้นเลี้ยนุกัทำ เรียกว่าอย่าง "โจปุ่น" คือ ทำข้าว กู้กับลูกจ้าง บันกันทั้งนี้ นายเหมืองทองลงทุนซื้อเครื่องมือจ้างคนทำกับข้าว . . . จ้างสานปลูกก็ จ้างคาวสาร ทำโรงกงสีให้ลูกจ้างอยู่ ทองรองทุนให้ลูกจ้าง แถถารองไป 90 เซนต์ คิดเป็น เหรียญหนึ่ง แต่กับข้าว ยาดีน ยาแดง เป็น ของลูกจ้างซื้อเอง . . . วิธีที่ทำนั้นคือลูกจ้างขุดแร่โคเทหาโค ทองมาถลุงที่โรง กลวงของนายเหมือง ทองเสียค่าเช่าโรงโหนดนายเหมืองถลุงละ 30 เหรียญ

---

¹พรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ที่บุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ภาควิชาประเทศไทย พ.ศ. 2411 - 2474" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า

ถูกลงโทษคือตีคุกเท่าใด บันเป็นส่วนเป็นของนายเหมือง 59 ลูกจ้าง 41 ส่วน แต่ ส่วนที่แบ่งนี้ไม่แน่ ถ้าเหมืองตีคุกเนื้อคือตี นายเหมืองเอาส่วนมากขึ้น ถ้า เหมืองไม่ตีต้องบันส่วนใหญ่ลูกจ้างมากขึ้น คือคนที่เป็นส่วนของลูกจ้างก็ไม่ต้องมอบให้ นายเหมืองไปขายที่เกาะหมาก โคโรคาเท่าใด นายเหมืองหักค่าที่อุดรองให้ ลูกจ้าง เหลือเป็นส่วนของลูกจ้างเท่าใด นายเหมืองเก็บไว้ถึงปีคิคมัญชีแจกกั้น ครั้งหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง เรียก โจ้เทอ เหมือนกันกับอย่างแรก แผลกแต่ลูกจ้างได้แร่ เท่าใด ต้องมอบขายให้กับนายเหมือง ขายกำหนดราคา 28 ซิงจิ้น คือ 1 เหรียญ 30 เซนต์ แต่ราคาไม่เป็นกำหนดเท่านี้แน่ จะตามเวลาราคาลดลง ถ้า เช่นนี้นายเหมืองถลุงเองขายเอง¹

ส่วนสภาพการทำเหมืองแร่ในระยะที่เจ้าเมืองผูกขาดภาษีอากรโดยอาศัยชาวจีน เป็นผู้ลงทุน อาจกล่าวได้ว่าเทคนิคการทำเหมืองเป็นแบบเก่า การลงทุนน้อย แต่อาศัย แรงงานมาก ซึ่งชาวพื้นเมืองและชาวจีนได้ทำอยู่ตั้งแต่สมัยโบราณ 5 วิธี คือ

1. การร่อนแร่ (Dulang Washing) เป็นวิธีหาแร่ได้ง่ายที่สุด โดยการใช้เครื่องมือที่เรียกว่า เลียง รูปเหมือนกะทะธรรมดาไม่มีหู ตักแร่ที่ปนกับทราย ดิน ลงในเลียง มักร่อนในน้ำ จนดินทรายไหลไปตามน้ำเหลือแต่แร่ หากร่อนแร่ตาม ลาดเขาโดยไม่มีลำห้วยลำธาร ก็ต้องใช้น้ำสาตให้ตีบูกไหลตามน้ำลงมา วันหนึ่งร่อนได้ ประมาณ 100 เลียง ในเวลา 10 ชั่วโมง เลียงหนึ่งร่อนดินแร่ได้ครั้งละ 15 - 25 ปอนด์ ผู้ร่อนแร่ต้องขอใบอนุญาตเสียค่าธรรมเนียมเล็กน้อย จึงจะร่อนได้ในเขตที่ กำหนดให้ อาจกล่าวได้ว่าการร่อนแร่ไม่เป็นการทำเหมือง เพราะกระทำเป็นรายบุคคล

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนิน ประพาสทางบกทางเรือรอบแหลมมลายู ร.ศ. 109 (พระนคร: องค์การตำราจุฬาลงกรณ์, หน้า 133 - 135.

²สภาเผยแผ่พาณิชย์, "การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย," จดหมายเหตุ สภาเผยแผ่พาณิชย์ 21 (กรกฎาคม 2469): 49 - 50.

เป็นการหาแร่แบบดั้งเดิมที่สุด ใช้เครื่องมือง่าย ๆ และหาแร่ได้เล็กน้อยพอเลี้ยงชีพ หรืออาจจะหาในยามว่างจากอาชีพหลักของตน ซึ่งคนร่อนหาแร่จึงมีจำนวนมาก

2. เหมืองแล่น (Ground Sluicing) เป็นการหาเหมืองที่ใช้ทุนน้อย มีแร่อยู่ผิวดินหรือใต้ดินแต่ตื้น ๆ ซึ่งจะใช้ชุกและชักน้ำล้างเอาแร่ได้ง่าย ๆ โดยไม่ต้องใช้เครื่องจักรสูบน้ำ เหมืองชนิดนี้ไถแร่ไม่มากนัก ทำให้เฉพาะฤดูฝนเท่านั้น อาศัยน้ำฝนที่ไหลหรือซึ่งอยู่กลางเอาแร่มาขาย การหาเหมืองชนิดนี้ไม่อาจทำให้ร่ำรวยได้ ใช้คนงานไม่ถึง 10 คนก็ทำได้

การทำเหมืองแล่น อาจจะตั้งต้นทำขนาดเล็ก ๆ โดยใช้สมาชิกภายในครอบครัวเพียง 3 - 4 คน เครื่องมือที่ใช้ในการทำเหมืองที่สำคัญก็มี ชะแลง จอบ การเลือกบริเวณที่จะตั้งต้นทำเหมืองแล่น จะเริ่มทำจากระดับต่ำขึ้นไปสู่ระดับสูง โดยชาวจีนที่คิดลงทุนทำเหมืองจะจ้างจีนที่เคยทำเหมืองแล้ว พร้อมกับลูกจ้างไปที่ยวตรวจดูว่าที่ใดมีแร่สมบูรณ์ โดยสังเกตคุณภาพภูมิประเทศของบริเวณที่มีแร่และทดลองชุกหลุมตรวจดูหินดินหรือวิธีง่าย ๆ ก็โดยตรวจดูหินที่มีแร่อยู่ตามลำธาร หรือบริเวณใกล้ ๆ เมื่อเห็นว่ามีแร่ก็ชุกเอาแร่มาล้างดูว่ามีเนื้อแร่ที่บุกเท่าใด พอจะทำเหมืองได้หรือไม่ ซึ่งการตรวจแร่บางครั้งก็อาศัยโชคกลาง¹

เมื่อตรวจพบแล้วต้องตรวจหาธารน้ำ เพื่อทำสายน้ำหรือเชือกน้ำไว้เป็นพลังงานในการทำระหัดวิดน้ำจากบ่อแร่ไม่ให้น้ำท่วม และใช้ล้างแร่ด้วย

¹ เล่ากันว่าเมื่อกาลเวลาเปิดบ่อแร่ที่บุกบพหนึ่ง ที่ชาวจีนนิยมใช้กันว่า "ข้าจะเปิด บ่อแร่ชั้น ๗ ที่นี่ ถ้าพวกเจ้า (ที่บุก) ไม่มาประชุมพร้อมกัน ๗ ที่นี่แล้ว ข้าจะสาปแช่งเจ้าให้ป่นเป็นธุลีปิวไปตามลม . . ." (อ้างจาก สมภพ จันทระประภา, "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการเหมืองแร่," ข่าวสาร โลกกิจ 3 (ตุลาคม 2501): 24

3. เหมืองควา (Hill Mining) เป็นการทำเหมืองที่ใช้ทุนน้อยเช่นกัน เป็นเหมืองที่ทำในพื้นที่ที่มีแร่เรียงรายในหินอัคนีที่ยุ ซึ่งติดกับเหมืองแร่ชนิดอื่น ก็ต้องทำรางน้ำมาชำระลงบนแร่หินนั้นก็พัง แล้วเอาเสียม จอบ หรือชะแลง ถอยช่วยแรงน้ำ พังลงไปในที่ราบสำหรับรองแร่ แล้วล้างในอ่างน้ำเก็บเอาเนื้อแร่ การทำเหมืองชนิดนี้อาศัยค้ำยันพังหินลงไปเป็นจำนวนมากมาย โดยใช้ก๊วยตีแทนน้อย จึงพอมีกำไรในการทำเหมืองชนิดนี้ การทำเหมืองควานี้จะมีมูลคิณหรายเป็นจำนวนมาก ทำอันตรายให้แก่ลำห้วยที่ไหลผ่านไป ก่อนทำเหมืองแร่ชนิดนี้จึงต้องเตรียมหาที่ที่จะขังมูลคิณหรายไว้ให้พอเพียง

4. เหมืองหยาบ (Opencast Mining) วิธีทำเหมืองชนิดนี้จึงเปิดออกเปลือกดินแบบขุดสระใหญ่ลงไปเป็นชั้น ๆ จนกระทั่งถึงชั้นกระแสดแร่ ซึ่งจะเป็นชั้นที่มีกรวดหินและทรายปนอยู่กับแร่มาก¹ ซึ่งการขุดในสมัยแรก ๆ ของชาวจีนไม่ได้อาศัยอะไรอื่น นอกจากจอบ ชะแลง และสิ่งที่ใช้ในการขนส่งคือบุงก็ คนจะใช้ไม้คานหามขึ้นมาจากบ่อที่ขุด การใช้แรงคนขุดเปิดเปลือกดินต้องใช้คนงานเป็นจำนวนมาก ถ้ามีคุณภาพแล้ว จะเห็นพื้นดินถูกขุดเป็นบ่อกว้าง เป็นชั้นลงไปยังก้นบ่อ และมีคนงานหามดินชั้นลงติดต่อกันเป็นแถว เมื่อขุดจนถึงชั้นกระแสดแร่แล้ว ก็ทำการขุดลอกเอามากรองไว้ข้างรางไม้ซึ่งทำขึ้นสำหรับการล้างแร่ ถ้าปรากฏว่ามีน้ำในขุมเหมืองก็ทำการวิดออก โดยใช้ระหัดซึ่งหมุนด้วยแรงคน วิดเอาน้ำขึ้นไปเป็นทอด ๆ เพื่อให้ออกพ้นปากขุม²

¹ กรมทรัพยากรธรณี, "ค้ำบุง" ใน อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนายยิบอินซอย (พระชนก: ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 94.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 94 - 96.

การทำเหมืองหามเป็นที่นิยมของนายเหมืองชาวจีนที่เข้ามาบุกเบิกทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตมาก ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู ว่า

บ่าย 3 โมง ไปภูเหมืองหลังพลับพลาที่จีนเรียกว่า "ไฮปาก" เป็นเหมืองของหลวงบำรุง ว่าทำมา 25 ปีแล้ว ทำที่อื่นอีกเป็น 5 ค้ำบล ใช้คน 1300 คน . . . โคนแร่ปีละ 40 ตลอง ๆ ละ 50 หาม ในเหมืองเคียวถาไคอย่างมาก 29 ถึง อย่างน้อย 7 ถึง ที่มีชุกดีกว่าระนองมาก ตั้งแต่หลังคิมลงไปถึงแร่ 7 วา 2 ศอก ที่ซึ่งกำลังขุดอยู่นั้นกว้างเส้นเศษเกือบ 2 เส้น . . . มีตะพานขาม 3 ตะพาน ตะพานหนึ่งมีทางเดิน 2 สาย คือ ไปสาย 1 มาสาย 1 จีนขนคินเดินเนื่องกันมิได้ขาด คิมที่ขมนี่คือขุดคินหน้าแร่เท่านั้น . . .¹

5. เหมืองปล่อง (Shaft Mining) เป็นเหมืองที่ชาวจีนนิยมทำเช่นกัน ทำโดยไม่ลอกเปิดถ้ำดิน แต่ใช้วิธีขุดปล่องสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาว 1 หลา ลงไปจนถึงชั้นกระแสร แล้วทำการขุดเจาะอุโมงค์ไปบนชั้นกระแสรไปจนจุดปลายปล่องที่ขุดเอาไว้ จากอุโมงค์จะขุดแยกออกไปเป็นระยะโดยเริ่มขุดตั้งแต่ระยะที่อยู่ใกล้ปล่อง

การทำเหมืองปล่องจะต้องใช้เสาค้ำ และข้างบนกรุด้วยไม้กระดานเพื่อป้องกันมิให้ดินทรายพังทับถมลงมาได้ และต้องสูบน้ำที่ไหลอยู่กันหลุมขึ้นมาปล่อยเสียข้างบน เพื่อตมงานจะได้ทำงานสะดวก²

โดยสรุปแล้ว การที่กิจการเหมืองแร่ของเมืองภูเก็ตขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็ว นั้น มีผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปมีความจำเป็นต้องใช้แร่คีมุก ซึ่งนโยบายของรัฐบาลในระยะแรกมุ่งให้เกิดการขยายการทำเหมืองแร่มากขึ้น การให้เจ้าเมืองผูกขาดภาษีอากรและอื่น ๆ จึงเหมาะสมในขณะนั้น เพราะหัวเมืองภูเก็ตอยู่ห่างไกลราชธานี

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู เล่ม 1," (พระนคร: องค์การค้ำค้ำสุภา, 2507), หน้า 131 - 132.

²กรมทรัพยากรธรณี, "คีมุก" จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์แก่นายยิบอินซอย, หน้า 96.

การให้เจ้าเมืองประมุขภาณี จะทำให้เจ้าเมืองมีรายได้ไว้หนุนบ้านเมืองด้วย แต่การที่เจ้าเมืองมีทุนน้อย การลงทุนจึงอยู่ในขอบเขตจำกัด เจ้าเมืองต้องอาศัยการชักชวนชาวจีนให้เข้ามาลงทุนเป็นส่วนใหญ่ โดยชาวจีนเหล่านี้มักจะมีเงินทุนไม่มากนัก ทำให้เหมืองมีขนาดเล็ก ซากเทคนิค ไซ้แรงงานคนมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าสภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตในระยะที่เจ้าเมืองผูกขาดภาณี เป็นเพียงการขายตัวทางเศรษฐกิจขั้นต้นเท่านั้น เฉพาะในสาขากิจการเหมืองแร่ และผลประโยชน์ที่ได้ก็อยู่กับกลุ่มคนบางกลุ่ม คือ กลุ่มเจ้าเมือง นายเหมืองจีนเท่านั้น

ข. รัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาณีอากร ในระยะที่คุ้มอยู่ในความต้องการของตลาดโลก เจ้าเมืองภูเก็ตผู้รับประมุขภาณี ต้องประมูลเพิ่ม ถ้าขาดแร่ขายได้มาก แต่ในปีใดความต้องการแร่คุ้มลดน้อยลง เจ้าเมืองจะขอลดภาณีอากร เพราะไม่สามารถส่งให้รัฐบาลกลางตามที่ประมูลไว้ รัฐบาลต้องลดภาณีอากร แต่เมื่อความต้องการคุ้มของตลาดโลกสูงขึ้น เจ้าเมืองไม่ประมูลเพิ่ม รายได้ของรัฐบาลรั่วไหล ประกอบกับยังไม่มีระเบียบแบบแผนในการทำเหมือง ทำให้เกิดความสับสน ในการลงทุนทำเหมือง เป็นที่โจมตีของหัวเมืองมลายู สิ่งเหล่านี้เป็นผลผลักดันให้รัฐบาล เป็นผู้จัดการผูกขาดภาณีอากรในเมืองภูเก็ตเอง โดยการแก้ไขปัญหากการทำเหมืองแร่ให้ทันสมัย เพื่อป้องกันการอ้างเข้ามามีอิทธิพลในเมืองภูเก็ตของลัทธิจักรวรรดินิยมในขณะนั้น ในเรื่องนี้ผู้เขียนได้แบ่งหัวข้อการศึกษา ดังนี้

1. ปัจจัยที่ทำให้รัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาณีอากร
2. การกำนินนโยบายของรัฐบาลในกิจการเหมืองแร่ เพื่อให้

เหมาะสมกับเหตุการณ์สมัยนั้น

1. ปัจจัยที่ทำให้รัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาณีอากร อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ
  - ก) ความบกพร่องของเจ้าเมืองภูเก็ต (ล่าถวน)
  - ข) ระบบการทำเหมืองแร่ไม่ทันสมัย
  - ค) อิทธิพลจากหัวเมืองมลายูของอังกฤษ

ก) ความบกพร่องของเจ้าเมืองภูเก็ต (ลำคอน) เมื่อพระยาภูเก็ต โสโทะเกษตราธิบดี (ลำคอน) เป็นเจ้าเมืองภูเก็ตต่อจากพระยาภูเก็ต โสโทะเกษตราธิบดี (หัต) ซึ่งเป็นบิดา จัดส่งภาษีคั่งค้างหลวงทุกปี เพราะเป็นผู้ที่ไม่สนใจในการค้าขาย เช่น บิดา และยังเป็นคนใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ทั้งที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ว่า

. . . เมื่อพระยาภูเก็ต โสโทะเกษตราธิบดี (หัต) ถึงแก่อนิจกรรม . . . พระยาภูเก็ต (ลำคอน) ต้องรับผิดชอบในการทำภาษีอากร แต่ไม่ฉลาด . . . ทั้งเป็นคนเผอเรอสุรุ่ยสุร่าย ในไม่กี่ปีทรัพย์สินมรดกที่ได้ทั้งหมด . . . และเงินหลวงก็คั่งค้างทับถมหนักขึ้น . . .¹

เจ้าเมืองที่จะทำภาษีอากรต้องเข้าใจการค้าขาย จึงได้กำไรจากการประมูลภาษีอากร แต่พระยาภูเก็ต (ลำคอน) ไม่สามารถดำเนินการค้า ประกอบกับในปี พ.ศ. 2418 เป็นระยะที่ราคากีบูกโลกตกต่ำ² ทำให้เมืองภูเก็ตซึ่งมีรายได้จากกีบูก ได้รับความกระทบกระเทือนภาษีอากรที่ประมูลไว้สูงถึง 480,000 บาท เจ้าเมืองภูเก็ตไม่สามารถส่งตามอัตราเดิม จึงขอลดภาษีอากร ดังปรากฏในใบบอกของพระยาภูเก็ต โสโทะเกษตราธิบดี (ลำคอน) ถึงสมุหพระกลาโหม ก่อนหนึ่งว่า

. . . แต่ที่เมืองภูเก็ตทุกวันนี้ บ้านเมืองกำลังร่วงโรยไม่เหมือนแต่ก่อน เหลือกำลังที่ข้าพระพุทธเจ้าจะทะนุบำรุงให้เจริญขึ้นได้ เพราะแต่ก่อนกีบูกขึ้นราคา พระยาวิชิตสงครามจางวาง มีทุนทุกคลอง เจือกำลังให้จันทนายเหมืองทำการค้าขายมาก บ้านเมืองจึงเกิดประโยชน์แผ่นดิน จนเงินภาษีพระราชทรัพย์ขึ้นถึงปีละ 480,000 บาท . . . ตั้งแต่ปีกุนสัปตศก (2418) บ้านเมืองร่วงโรยลง คว

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า,"

สาส์นสมเด็จ เล่ม 6, หน้า 257 - 258.

² Lim Chong-Yah, Economic Development of Modern Malaya, (Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1969), p. 322.

ราคาดีบุกตกต่ำแพง เหมือนแร่ดีบุกขาดทุนไม่พอกับค่าเงินเกือบครึ่ง นายเหมือง
จึงเลิกกิจการเสียหลายตำบล ลูกค้าเข้ามาถาขาย และเงินลูกค้าได้ความชักสน
พากันออกไปเสียจากเมืองมาก ราษฎรลูกค้าในบานเมืองน้อยลงกว่าแต่ก่อนหลาย
ส่วน การเหมืองแร่ดีบุก รวงโรยลงอย่างเดียว แล้วภาชีอื่น ๆ ก็รวงโรยขาดทุนไป
ตามกันทุกอย่าง . . .¹

จากหลักฐานดังกล่าว พระยาภูเก็ล (ลำคอน) ได้ขอลดภาษีอากรในระยะที่
ราคาดีบุกตกต่ำ ทางรัฐบาลได้พิจารณาในการขอลดภาษีอากร โดยขอความเห็นจาก
ข้าหลวงใหญ่² ขณะนั้นคือ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค) ซึ่งมีความเห็นว่าควรลด
ภาษีอากรให้เจ้าเมือง และยังได้ขอความเห็นจากพระยาอภัยภูเบศร ข้าหลวงพิเศษตรวจ
ราชการภาษีอากรประจำหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก โดยมีความเห็นว่าควรลดภาษีอากร
ทั้งแสดงหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับการค้าขายในหัวเมืองชายทะเลตะวันตกกับปีนั้น เปรียบ
เทียบกันระหว่างปี พ.ศ. 2418 กับ พ.ศ. 2422 ดังปรากฏในบัญชีเสนอมายังรัฐบาล ดังนี้

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญชสมุคพิเศษ จ.ศ. 1241 - 1242 เล่ม 20

² ข้าหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. 2418 - 2432

1. พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค)	พ.ศ. 2418 - 2422
2. พระอมรวิไลยสรเกษ (โกะ บุนนาค)	พ.ศ. 2422 - 2423
3. พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค)	พ.ศ. 2423 - 2425
4. พระอนุรักษโยธา (กลิ่น)	พ.ศ. 2425 - 2430
5. พระสุนทรามาตย์	พ.ศ. 2430 - 2431
6. พระอนุรักษโยธา (กลิ่น)	พ.ศ. 2431 - 2432

(คัดจากบัญชีภาษีอากรในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.4 ข/4, 14 ธันวาคม ร.ศ. 110)

ตารางที่ 1 บัญชีการค้าขายหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกกับเมือง¹

เมือง	จำนวนเงินเหรียญ	จำนวนเงินเหรียญ	จำนวนเงินเหรียญ
	พ.ศ. 2418	พ.ศ. 2422	ลดลง
ภูเก็ต	1,487,100	647,094	840,007
ระนอง	117,920	89,278	28,642
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....

เมื่อนำเสนอในที่ประชุมแล้ว รัฐบาลอนุมัติให้ลดภาษีลงจาก 480,000 บาท เหลือ 144,000 บาท ทำให้รัฐบาลมีรายได้น้อย แต่ก็ยังปรากฏหลักฐานว่าเจ้าเมืองภูเก็ตส่งภาษีค้างรัฐบาลมาตลอด ครั้นราคาสิบักสูงขึ้นก็มีไปประมูลภาษีอากรเพิ่ม² พระยาอัยยงคตฯ ข้าหลวงพิเศษตรวจราชการภาษีประจำหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก จึงเสนอไปยังรัฐบาลขอประมูลภาษีอากรในเมืองภูเก็ตอีก ดังปรากฏในใบบอกของพระยาอัยยงคตฯ กราบเรียนสมุหพระกลาโหม ใน พ.ศ. 2424 ตอนหนึ่งว่า

... ข้าพระพุทธเจ้าจะรับฉลองพระเดชพระคุณเอง ถ้าจะจัดผู้ซึ่งมีหลักฐานมั่นคง ไปรับฉลองพระเดชพระคุณมิให้เสียผลประโยชน์แผ่นดิน ข้าพระพุทธเจ้าขอยื่นเรื่องราชขึ้นเป็นเงิน 65000 ชั่ง (520,000 บาท) จากเดิม 4300 ชั่ง (336,000 บาท)³

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญญัตินิติพิเศษ จ.ศ. 1241-1242 เล่ม 20
บัญชีพระยาอัยยงคตฯ ที่แนบมากับใบบอกของสมเด็จพระบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ถึง เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ 4 ก.พ. 2423

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญญัตินิติพิเศษ จ.ศ. 1241 - 1242 เล่ม 20
พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึง เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ 15 ส.ค. 2424

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญญัตินิติพิเศษ จ.ศ. 1241 - 1242 เล่ม 20
ใบบอกพระยาอัยยงคตฯ กราบเรียนสมุหพระกลาโหม 10 มี.ย. 2423

จากใบบอกถึงกล่าวจะเห็นว่าจำนวนเงินที่พระยาอภัยภูงคตา เสนอไปยังรัฐบาล สูงกว่าเดิมมาก ซึ่งการประมูลภาษีครั้งนี้ได้เกิดปัญหาขัดแย้งกันระหว่างผู้ประมูลทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะเมืองภูเก็ต เพราะพระยาภูเก็ต (ลำคอน) ได้กล่าวหาว่า พระยาอภัยภูงคตา มีความมุ่งร้ายต่อผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต เพราะเคยประสบความผิดหวังมาหลายครั้ง¹ ในการประมูลภาษีเมืองภูเก็ต หวังจะให้ได้รับความล้มละลายหรือขาดทุน ถ้าเพิ่มให้เท่า หรือสูงกว่าที่พระยาอภัยภูงคตา ประมูล²

แต่ความเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าพระยาอภัยภูงคตา แม้ว่าจะเป็นผู้ประมูลภาษี แต่ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่เสมือนที่ใครรับแต่งตั้ง เป็นข้าหลวงพิเศษตรวจภาษี ในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกจากรัฐบาล ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม ตอนหนึ่งว่า

... แต่ข้อที่พระยาอภัยภูงคตา ว่าด้วยภาษีอากรตามคร่าวขึ้นถรวาลง ถ้าเวลา ขึ้นกลางราคา ชาวแพ่ง เจ้าเมือง กรมการ ผู้ทำภาษีก็ของชวนชวาย ขอลด เงินประมูลภาษีอากร ครึ่ง ขึ้นราคา ชาวถกลลง เจ้าเมืองผู้ทำภาษี ทามี ผู้ไคมารองวาราคาค่าขึ้น . . . ซึ่งพระยาอภัยภูงคตทศรัทธาผู้ได้รับเงินปี เป็น

¹พระยาอภัยภูงคตทศรัทธา (ตันกิมเจ็ง) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแลเกี่ยวกับผลประโยชน์ของไทยในสิงคโปร์มาแต่รัชกาลที่ 4 และในปี พ.ศ. 2415 พระยาอภัยภูงคตทศรัทธา (ตันกิมเจ็ง) ซึ่งเป็นกงสุลใหญ่ของไทยประจำเมืองสิงคโปร์ ได้เข้ามาขอประมูลภาษีเฉพาะที่เมืองภูเก็ตต่อรัฐบาล โดยให้เหตุผลว่า ผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต ขณะนั้นเอาเปรียบรัฐบาลหาเงินผลประโยชน์ส่วนตัว ส่งภาษีผลประโยชน์ให้รัฐบาลเพียงปีละ 17,360 บาท เท่านั้น ทั้ง ๆ ที่เมืองภูเก็ตมีการชุกแคว่คึกคักมากกว่าเมืองอื่น ๆ จึงขอประมูลเพิ่มเป็นปีละ 320,000 บาท (อ้างจาก ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เล่ม 29 ขององคการตำราสุสภก หน้า 25)

² กจช. ร.5 ม.2.12ก/1, จดหมายพระยาภูเก็ตโลทเกษตรวาทักษกรายเรียน สมุหพระกลาโหม 19 มิถุนายน 2424

เป็นข้าหลวงพิเศษสำหรับตรวจการภายในเมืองตะวันออกมากล่าวขึ้นดังนี้ ก็สู้กับ
ตำแหน่งที่ตั้งสำหรับเป็นผู้ร้องขึ้น ควรที่เจ้าพนักงานไต่สวนว่าก่อน อย่าให้ขัด
ผลประโยชน์แผ่นดิน . . .¹

จากพระราชหัตถเลขาถึงกล่าว จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงเห็นถึงความบกพร่องในการเก็บภาษีที่ผู้ว่าราชการเมืองผูกขาด ทำให้
รัฐบาลเสียรายได้ไปปีละมาก ๆ ข้าหลวงใหญ่ที่ทางกรุงเทพฯ ส่งไปควบคุมตั้งแต่ปี
พ.ศ. 2418 อยู่ทำงานไม่ได้ผล ถึงกับมีพระกระแสรับสั่งให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหม
บอกบังคับไปยังข้าหลวงใหญ่ให้ดูแล อย่าให้ผู้ว่าราชการเมืองเอาเปรียบรัฐบาลได้ ซึ่ง
ผลของการประมุขภาษีอากรครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าทางกรุงเทพฯ ยังมีนโยบายที่ให้เจ้า
เมืองภูเก็กรับประมุขภาษีอยู่ ไม่ต้องการให้พระยาธัญฉฤกษา เป็นผู้ประมุขภาษีได้ ก็ด้วย
เหตุผลเดิม 2 ประการ

1. พระยาธัญฉฤกษาคติศรัทธาเป็นคนในบังคับต่างชาติ รายได้จะออกไป
ทางประเทศ
2. ให้เจ้าเมืองประมุขได้มีผลกำไรจะได้หนุนบ้านเมือง
แต่เจ้าเมืองภูเก็กรู้ (ลำควน) ก็ไม่สามารถจะรับทำภาษีให้สูงกว่าเดิม ขอลินภาษีให้
รัฐบาลตัวเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐบาลจึงมอบให้พระยาภูเก็กรู้ (ลำควน) เป็นเจ้าพนักงาน

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบาณสมภพพิเศษ จ.ศ. 1241-1242 เล่ม 20
สำเนาพระราชหัตถเลขา ถึง เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ 15 สิงหาคม 2424 หน้า 463

เก็บเงินภาษีในนามของรัฐบาล¹ โดยรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาษีเองเริ่มในปี พ.ศ. 2425²

การที่เปลี่ยนหน้าที่ของเจ้าเมืองจากการผูกขาดภาษีอากรในเมืองภูเก็ต มาเป็นพนักงานเก็บภาษีนั้น รัฐบาลได้ให้หลักปฏิบัติและรับผิดชอบดังนี้³

1. ภาษีอากรรายได้ที่นอกเหนืออากรที่บุก ถ้าผู้ว่าราชการเมืองเห็นควรให้ผูกขาด ให้ปรับเท่ากับข้าหลวงใหญ่ ถ้าข้าหลวงใหญ่ตกลงเห็นชอบจึงให้ดำเนินการได้ พร้อมทั้งต้องมีใบบอกแจ้งให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติทราบเป็นหลักฐาน ถ้าความเห็นไม่ตรงกันให้ส่งสำเนาความเห็นของข้าหลวงใหญ่และผู้ว่าราชการเมืองมาให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติพิจารณาตัดสิน

2. การจะใช้จ่ายเงินค่าใช้สอยต่าง ๆ ในการเก็บภาษีอากรนี้ ผู้ว่าราชการเมืองเคยปฏิบัติอย่างไร อนุญาตให้กระทำได้ในขอบเขตของกฎหมายที่เคยกระทำมา แสดงว่าสามารถนำเอารายได้ภายในเมืองนั้นเป็นค่าใช้สอยในการปฏิบัติงานได้

1 พระยาภูเก็ต (ลำควม) ในฐานะพนักงานเก็บภาษี ทางรัฐบาลจะให้เงินคอบแทนร้อยละ 5 ในจำนวนเงินที่หักค่าใช้จ่ายแล้วเพื่อจะส่งกรุงเทพฯ แต่เจ้าเมืองมักจะหัก 5 % จากจำนวนเงินที่เก็บได้ ทำให้รัฐบาลเสียเปรียบ และยังปรากฏว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2428 - 2433 เมืองภูเก็ตส่งเงินค้างกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 57,736 บาท การค้างเงินจำนวนมากนี้ รัฐบาลได้ใช้วิธีเด็ดขาดในปี พ.ศ. 2433 ให้กรมหัวพระยาภูเก็ตมาไว้ที่กรุงเทพฯ ต่อมาให้ยึดบ้านและทรัพย์สิน ใช้หนี้ภาษีอากรและคอกเบี้ยแก่รัฐบาล และถอดออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองควย (อ้างจาก กจช. ร.5 ม.2.12ก/18, ใบบอกพระยารัตนโกษากรายเรียนสมุหพระกลาโหม, 29 มกราคม 2428 และ กจช. ร.5 ค.14.4ข/7, เรื่องส่งวิธีคแทนเงินเรื่องต่าง ๆ (4 มิถุนายน - 4 กรกฎาคม ร.ศ.115).

² กจช. ร.5 ม.2.12/4, จดหมายของพระยารัตนโกษาธิบดีกรายเรียนสมุหพระกลาโหม, 29 มกราคม 2428

³ กจช. ร.5 ค.14.4ข/6, หนังสือของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ถึง พระยาพิทยโกษา ที่ 877/14661 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ.111

3. เงินที่เหลือจ่ายจากการเก็บภาษีอากร ให้แก่ผู้ว่าราชการเมืองและกรมการเมืองร้อยละ 10 เป็นค่าตอบแทนในการปฏิบัติราชการ เงินที่เหลือแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ให้ผู้ว่าราชการเมืองหักไว้ส่วนหนึ่งสำหรับจ่ายในการทำนุบำรุงบ้านเมืองตามคำสั่งกระทรวงกลาโหมอนุญาต เงินจำนวนนี้เก็บไว้ที่กระทรวงกลาโหม เมื่อผู้ว่าราชการเมืองใช้จ่ายไปเท่าใดให้แจ้งกระทรวงกลาโหมให้ชัดเจน จะได้หักใช้กระทรวงพระคลังให้เรียบร้อย ส่วนเงินที่เหลืออีก 3 ส่วน ให้ส่งตรงต่อข้าหลวงใหญ่ทุกครั้ง เมื่อสิ้นบัญชีรายเดือน เพื่อจะได้นำเงินฝากธนาคาร มีใบบอกพร้อมทั้งใบเสร็จแจ้งมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

4. ให้มีการทำบัญชีตรวจสอบ โดยทุกสิ้นเดือนให้ผู้ว่าราชการเมืองทำบัญชีภาษีอากรที่เก็บได้ว่าเป็นเงินเท่าใด หักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ยื่นข้าหลวงใหญ่ตั้งกล่าวมาแล้วภายใน 7 วัน ของเดือนที่ 2 เมื่อข้าหลวงใหญ่ตรวจสอบถูกต้องแล้ว ให้ส่งบัญชีนั้นมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติโดยด่วน เมื่อสิ้นปีให้ผู้ว่าราชการเมืองทำบัญชีงบปียื่นต่อข้าหลวงใหญ่ในเดือนที่ 3 ของปีต่อไป เพื่อตรวจสอบและส่งมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเช่นกัน¹

5. ข้าหลวงใหญ่มีอำนาจตรวจตราว่ากล่าวการปฏิบัติงานราชการของผู้ว่าราชการเมืองในการเก็บภาษีอากร หากผู้ว่าราชการเมืองมีความเห็นขัดแย้ง ให้ทำหนังสือยื่นมายังข้าหลวงใหญ่ เพื่อจะได้นำเสนอต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติดำเนินการสั่งการต่อไป

ข) วิธีการทำเหมืองไม่ทันสมัย จากการศึกษาเมืองเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากร จำนวนเงินที่จะใช้ในการลงทุนยังมีน้อย เทคนิคที่นำมาใช้ทำเหมืองจึงไม่ทันสมัย ประกอบกับยังไม่มี พ.ร.บ. การทำเหมืองแร่ จึงไม่มีระเบียบแบบแผน มีการแย่งชิงกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำเหมืองแร่ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ทำให้นายเหมืองชาวจีนไม่ชอบมาลงทุนทำเหมืองแร่ในเขตเมืองถูกกัดหรือหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก

¹ วชิราวรรณ คัมพะหงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 5" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 75 - 76.

ของไทย ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะเห็นได้จากข้อวิถกของพระยาทิพโกษา¹ ข้าหลวง
ให้ทำรายงานเสนอมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตอนหนึ่งว่า

. . . ด้ยการทำเหมืองในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกทุกวันนี้ไม่สู้เจริญเหมือน
กับเมืองที่เป็นคอลลินของอังกฤษ . . . ข้าพระพรทเจ้าได้ตรวจสอบเทศ ซึ่ง
เป็นการไม่เรียบร้อยหลายอย่าง เพราะธรรมเนียมฝ่ายสยามยังไม่จัดเป็น
แบบอย่าง คือ

1. ในที่ต่าง ๆ ที่ทำเหมืองบางแห่งต่างคนต่างก็อ้างว่าเป็นที่ของตัว แต่จะหา
หลักฐานสิ่งใดก็ไม่มี ครั้นมีผู้พบพอกที่จะทำเหมืองได้ก็คองเขา ฤาซื้อกับผู้นั้น ซ่อน
ก็เป็นกาหนักทุน ฤาเปลืองกำไรกับคนทำเหมืองอย่างหนึ่ง
2. ผู้ที่จะทำเหมืองต้องหาทุน เทียวกและยืมตองเสียบคอกเบี้ย . . . และเงิน
คาคอกเบี้ยนั้น ถึงสามเดือนก็คืดทบเป็นเงินต้น และคืดตอกเบี้ยตอไปอีก นี้ก็เป็น
การเปลืองกำไรอีกชั้นหนึ่ง
3. ผู้ที่ทำเหมืองไม่มีทุนที่จะซื้อเสบียงอาหาร ไปใช้ในการทำเหมือง เป็นเงินสค
ตองซื้อเชือกทามพอดคา คืดเอากำไรรอยละ 20 รอยละ 30 และสัญญาจะให้เป็น
ที่บุก ก็คืดราคาอย่างถูก และคืดเอาเปรียบชั้นซึ่งนำหนักควย . . .²

ปัญหาการแย่งชิงที่เพื่อทำเหมืองในเมืองภูเก็ตมีปัญหามากที่สุด เพราะต่างคน
ก็อ้างเป็นที่ดินของตน แต่ไม่มีหลักฐานหรือสัญญาใด ๆ จึงมีการวิวาทฟ้องร้องมาก
ข้าจแบ่งบุคคลที่แย่งชิงเพื่อทำเหมืองได้เป็น 3 จำพวก คือ

¹พระยาทิพโกษา เป็นข้าหลวงส่วนพระองค์กำกับหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก
โดยมีศูนย์กลางอยู่เมืองภูเก็ตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434 ถึง 2437 ซึ่งเป็นปีที่มีการตั้งมณฑลภูเก็ต
พระยาทิพโกษาจึง เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรกจนถึงปี พ.ศ. 2444 พระยารัษฎานุประดิษฐ์
เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลต่อจนถึงปี พ.ศ. 2456 จาก พ.ศ. 2456 - 2469 คือ พระยาวิจิตร
วงศ์วิไลกร พ.ศ. 2469 - 2472 คือ หม่อมเจ้าสุฤษดิเดช

²กจช. ร.5 กษ.6.1/6, สำเนาจดหมายพระยาทิพโกษากราบทูลกรมหมื่น
นราธิปประพันธ์พงศ์ ที่ 330/1347, 16 มีนาคม ร.ศ. 111

1) ระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับคนในบังคับไทย มีปรากฏมากที่สุด. โดยคนในบังคับอังกฤษ จะไปฟ้องร้องต่อกงสุลเยนิราลของอังกฤษ และกงสุลอังกฤษจะมีหนังสือแจ้งความมายัง สมุหกลาโหม เช่น แชกมลายูซึ่งนักคาอิมปราชิมซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษ ฟ้องร้องจีนตันเต กัยเรื่องวิวาทแย่งชิงที่ทำเหมือง คีบุก โดยฝ่ายนักคาอิมปราชิมว่าเป็นที่ทำเหมือง ของตนมานานแล้ว ฝ่ายจีนตันเตซึ่งเป็นคนในบังคับไทย และมีตำแหน่ง เป็นหลวงประเทศภักดี นายอำเภอจีนและเจ้าธานี ว่าเป็นที่ซึ่งได้รับจำนวนมา จากอำเภอฉ้วนซึ่งเป็นภรรยาจีนขุนเซ่ง¹ เมื่ออยู่ในแดนที่ก็ไม่มีการกำหนดว่าเป็นที่ทำเหมือง ของผู้ใด และทั้งสองฝ่ายก็ไม่มีหลักฐานกว้างขวางเท่าใด ในที่สุดต้องมีการสืบพยาน²

2) ระหว่างชาวจีนในบังคับอังกฤษกับพระยาภูเก็ท โลหะนครารักษ์
เจ้าเมืองภูเก็ต มีปรากฏอยู่ในท้องตราถึงเจ้าเมือง และข้าหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองชายทะเลตะวันตกว่ามีหนังสือของกงสุลเยนิราลอังกฤษนำเรื่องราว จีนตันมาขุน เป็นที่หลวงสุนทรภักดีสมบัตถ มาเป็นโต้ฝ่ายละอองๆ ฉบับหนึ่ง กล่าวว่ จีนตันมาขุน ได้เข้ามาอยู่ในเมืองภูเก็ตเพื่อทำเหมืองแร่คีมุกหลายแห่ง โดยเจ้าเมืองรับรู้แล้ว แต่ภายหลัง

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 8, สารตราจากสมุหพระกลาโหมถึงพระยาราชวังสรร
ข้าหลวงรักษามืองภูเก็ต

² การตัดสินคดีนี้ มีข้าหลวงใหญ่ เป็นผู้ให้สืบพยาน โดยฝ่ายจีนตันเต (หลวงประเทศภักดี) ว่ามีผู้เป็นพยานรู้เห็น คือ อำเภอฉ้วน ยัก จีนตันหินกิว ... ฝ่ายนักคาอิมปราชิมมีพยานคือพระปลัด พระยภักถ ... เมื่อสืบพยานแล้วให้ส่งเรื่องราวไปตัดสินที่กรุงเทพฯ โดยให้หลวงประเทศภักดีแต่งตั้งนายแทนได้เพื่อป้องกันการจัดข้อเรื่องภาษี เนื่องจากหลวงประเทศภักดีรับทำภาษีของหลวงในเมืองภูเก็ตด้วย (อ้างจาก กจช. ร.5 ค.5.1/48, ว่าด้วยให้พระยาราชวังสรร ข้าหลวงผู้รักษามืองภูเก็ตสืบพยาน ทำแผนที่ ซึ่งนักคาอิมปราชิมและหลวงประเทศภักดีวิวาทกันส่งมากรุงเทพฯ

เจ้าเมืองไค้เข้าไปยกให้คนอื่นทำอีก ทำให้เกิดการวิวาทกันขึ้น ซึ่งจีนค้นมาขุนไค้ขึ้นฟ้อง
ต่อเจ้าเมือง แต่ก็มิได้ตัดสิน จึงต้องส่งเรื่องราวถึงกงสุลเยนิรารดของอังกฤษ¹ และทาง
กรุงเทพฯ เป็นผู้ตัดสิน

3) ระหว่างชาวจีนในมณฑลอังกฤษกับชาวจีนในมณฑลไทย มีปรากฏ
ในใบบอกของพระอนุรักษโยธาข้าหลวง กราบเรียนสมุหกลาโหม ว่า จีนเดิมกองเกี้ยน โจทก์
จีนเดิมเจ จำเลย วิวาทเรื่องที่เหมืองและเขื่อนน้ำ การตัดสินของอาศัย หัวหน้าคนแซ่
ของทั้งสองฝ่าย และหัวหน้าตั้งอยู่ในเมืองภูเก็ต ร่วมตัดสินกับข้าหลวงและเจ้าเมือง²

จากคดีความต่าง ๆ ที่กล่าวมา กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนายกกระทรวง
ต่างประเทศในขณะนั้น³ ทรงกล่าวว่

การที่จะตั้งตุลาการในเมืองภูเก็ต ที่ยิงเหิงฉยนี้ให้เรียบร้อยต่อไป จึงจะ
เป็นการเรียบร้อยดี ซึ่งในการนี้จะต้องตั้งตุลาการในเมืองภูเก็ตต่อไปนั้น
เห็นทนายเถลาควยกระหม่อมว่าคงจะให้ข้าหลวงตรวจทำบัญชี เหมืองเก่า ๆ ใหม่
ให้สิ้นเชิง และให้ราษฎรเป็นเจ้าของเหมือง ผู้นั้นใครเหมืองมาอย่างไรและ
ผู้ใดเป็นเจ้าของเหมือง ผู้นั้นใครเหมืองมาอย่างไร และผู้ใดเป็นผู้ทำ ผู้นั้นเป็น
เจ้าของเหมืองทำเอง ถ้าเป็นผู้เช่าทำ ถ้าเช่ามีกำหนดปีละเท่าใด และเหมือง
มีชื่ออะไร มีเขตกำหนดอย่างไร เจ้าของเหมืองและผู้ทำนั้น เป็นคนในมณฑลใด
เมื่อใดความแล้ว จะควรให้มีสัญญาอนุญาตอย่างไร จะคงายต่อไป ไม่ให้เป็น
ที่เดือดร้อนแก่ผู้ที่มีประโยชน์ในที่นั้น ๆ⁴

¹ กจร. ร.6 ค.5.1/48, เรื่องความจีนค้นมาขุนโจทก์ พระยาภูเก็ต (ลำคาน) จำเลย; กจร. ร.5 ม.2.12ก/4,

² กจร. ร.5 ม.2.12ก/4, ใบบอกพระอนุรักษโยธาข้าหลวง กราบเรียนสมุห
พระกลาโหม จ.ศ.1247

³ ชาวจีนที่เข้ามาขอสัมปทานเหมืองแร่ใน เมืองภูเก็ตส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อยู่ในมณฑล
อังกฤษ เมื่อเกิดเรื่องวิวาทที่ดินทำเหมือง จึงเป็นปัญหาเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศ
โดยคนในมณฑลของอังกฤษ มักจะฟ้องร้องไปยังกงสุลของอังกฤษที่มีนั้ง เมื่อการตัดสินไม่เป็นที่พอใจ

⁴ กจร. ร.5 ค.5.1/52, ความเห็นกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนายกกระทรวง
ต่างประเทศ

ซึ่งระบบการทำเหมืองไม่ทันสมัยนั้นนอกจากทำให้มีการวิวาทแย่งชิงที่เหมืองแล้วยังมีปัญหาเรื่องการลงทุน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทุนจากนายเหมืองหรือพ่อค้าที่มีเงิน ซึ่งคิดในอัตราดอกเบี้ยที่สูง และรัฐบาลยังไม่มีความสามารถในการช่วยเหลือและสนับสนุนในเรื่องกิจการเหมือง ทำให้ระบบการทำเหมืองไม่ก้าวหน้า เมื่อเทียบกับการทำเหมืองของหัวเมืองมลายู

ค) อิทธิพลจากหัวเมืองมลายูของอังกฤษ หัวเมืองมลายูของอังกฤษเป็นบริเวณที่มีกิจการเหมืองแร่ที่มุกมากและเจริญก้าวหน้ากว่าหัวเมืองชายทะเลตะวันตกรวมทั้งเมืองภูเก็ต ซึ่งมีกิจการเหมืองแร่ที่มุกมากที่สุดของประเทศไทย และแร่ภูเก็ตจะอยู่ใกล้หัวเมืองมลายู ทั้งมีการติดต่อค้าขายกันมากก็ตาม แต่ลักษณะการทำเหมืองยังไม่ดีเท่าเทียมหัวเมืองมลายูของอังกฤษในด้านการลงทุน แรงงาน เทคโนโลยีในการทำเหมือง รวมทั้งอัตราค่าภาคหลวงแร่ที่มุก และที่สำคัญหัวเมืองมลายูของอังกฤษ มีหน่วยงานเฉพาะที่เกี่ยวกับแร่คือกรมแร่ซึ่งดำเนินงานไปก้าวหน้ากว่าของไทยมาก ทำให้รัฐบาลต้องสนใจ หานุบำรุงกิจการเหมืองแร่ของเมืองภูเก็ต ซึ่งมีระบบทำเหมืองไม่ทันสมัย เพราะอังกฤษมีความสนใจเมืองภูเก็ตมากเนื่องจากอยู่ใกล้ซีก และติดต่อกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษ รวมทั้งมีการติดต่อค้าขายระหว่างภูเก็ต กับปีนัง สิงคโปร์ มากที่สุดในฐานะเป็นแหล่งผลิตที่มุกป้อนตลาดที่ปีนัง

ฉะนั้นถ้าเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ตตกต่ำ ก็ย่อมกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษอย่างมากด้วย อังกฤษจึงสนใจความเป็นไปในเมืองภูเก็ตและพร้อมจะแทรกแซงหากรัฐบาลไทยไม่สามารถแก้ไขข้อบกพร่องทางด้านเศรษฐกิจได้ทันเวลาที่ ดังปรากฏในรายงานตรวจราชการของพระยาศรีศหเทพ และนายเวสเทนการ์ด (Westengard) ที่ปรึกษาทั่วไป กล่าวไว้ในรายงานว่า กงสุลอังกฤษที่ Western Coast ได้รายงานมายังหุคอังกฤษที่กรุงเพทว่า ภูเก็ตเป็นดินแดนที่จะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าในกิจการพาณิชย์ของอังกฤษมากที่สุด ความกังวลใจของอังกฤษที่มีมากเหนือสิ่งอื่นใดคือการพัฒนาการค้าและรัฐบาลที่ลอนดอน ก็ได้รับคำแนะนำว่า ดินแดนที่อยู่ถัดจากอาณานิคมของอังกฤษส่วนนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมของอังกฤษ และอังกฤษจะไม่นิ่งนอนใจจนกว่าดินแดนแห่งนี้จะได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น นอกจากนี้

เซอร์จอห์น แอนเดอร์สัน ข้าหลวงอังกฤษแห่งไซทรท ได้แนะนำนายแมกอาเซอร์ ผู้จัดการ
บริษัทการค้าของสเตทเซพเทินเมนต์ ให้พระยาตรีสุเทพ และนายเวสเทินการ์ด รัฐจก
โดยเป็นที่ทราบกันดีว่า บริษัทนี้เพิ่งเล็งความสนใจ มายังมณฑลภูเก็ตมาก เพราะอุกมไป
ด้วยแร่ดีบุก นายแอนเดอร์สันได้แสดงท่าทีว่าต้องการให้ไทยเปิดประตูภูเก็ต เพื่อประโยชน์
ทางการค้าขาย ... ผู้ตรวจการทั้งสองท่านเห็นว่าเป็นการไม่ฉลาดนัก ที่รัฐบาลจะเพิกเฉย
กับการปรับปรุงภูเก็ต เพราะอุกมอังกฤษในกรุงเทพฯ ได้แย้มท่าทีในเรื่องนี้ว่า ถ้ารัฐบาล
ไทยไม่ปรับปรุงการคมนาคม และทำให้ภูเก็ตเป็นเมืองเปิด ในรายงานนี้ได้เตือนถึงภัย
ที่อาจมาถึง ว่า

อันตรายอาจไม่ถึงขั้นวิกฤติในวันนี้ ปีนี้หรือแม้แต่ปีหน้า แต่จะต้องเกิดขึ้น
โดยไม่มีปัญหา นอกจากรัฐบาลสยามจะลงมือ ตัดเนในการปรับปรุงนโยบาย เพื่อ
ความก้าวหน้าของภูเก็ต ถ้าไม่เช่นนั้น ปัญหาร้ายแรงจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน
ในเร็ว ๆ นี้ จะมั่วซึกซาคต่อไปไม่ไ้แล้ว รัฐบาลอังกฤษจะคงยืนยัน ขอให้สยาม
เปิดเมืองภูเก็ต ถ้าสยามไม่เต็มใจที่จะทำ อังกฤษก็จะจัดการเอง เพื่อจุดหมาย
ของการพัฒนา . . .¹

จากรายงานดังกล่าว ทำให้รัฐบาลเห็นความจำเป็นที่จะต้องรีบเร่งจัดการ
ควบคุมเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ตให้รัดกุม และนำเงินที่ได้จากกิจการเหมืองแร่ กลับมา
ทะนุบำรุงภูเก็ตให้เจริญเพื่อมองกันลึกลับจักรวรรดินิยมในขณะนั้น

2. การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลในระยะที่เป็นผู้ผูกขาดภาษี
คงได้กล่าวมาแล้วว่าเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตขึ้นอยู่กับกิจการเหมืองแร่ เป็นส่วนใหญ่ เมื่อ
รัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากรในเมืองภูเก็ต นโยบายของรัฐบาลจึงเป็นเรื่องส่งเสริม
กิจการเหมืองแร่มากกว่าคณการค้าขายและการเกษตรซึ่งไม่ปรากฏนโยบายชัดเจนนัก
ดังนั้นในหัวข้อนี้ จะกล่าวถึง เฉพาะนโยบายของรัฐบาลกลางต่อกิจการเหมืองแร่ที่บุกเท่านั้น
อาจแบ่งออกได้ดังนี้

¹ กจช. ร.5 ม.2.14/50, "Memorandum of Phya Sri Sahadheb
and Mr. Westengard," (December, 24, 1906)

- ก) การจัดตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา
- ข) การตราพระราชบัญญัติเหมืองแร่
- ค) การส่งเสริมอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ต

ก) การจัดตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา อุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้การทำเหมืองในเมืองภูเก็ตไม่เจริญเท่าที่ควร ก็คือ การขาดแบบแผนในการทำเหมืองแร่ เป็นต้นว่า การขออนุญาตสำรวจแร่ การขออนุญาตทำเหมืองแร่ ยังไม่มีระเบียบแน่นอน เจ้าเมือง เสนาบดี สามารถอนุญาตให้สิทธิในการทำเหมืองแร่ หรือการขุดแร่บางครั้งก็ทำโดยพลการ การวิวาทแย่งชิงพื้นที่ หรือสายน้ำลำรางแร่ จนเป็นเรื่องทะเลาะวิวาทฟ้องร้องกันมิอยู่เสมอ

นอกจากนั้นการขออนุญาตให้ทำเหมืองแร่ ในปีหนึ่ง ๆ ก็ไม่ได้กำหนดไว้ในแผนที่แน่นอน ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงเห็นว่า ถ้าหากแก้ไขข้อขัดข้องต่าง ๆ เหล่านี้ให้หมดไป ก็จะเป็นทางหนึ่งให้นายเหมืองสนใจลงทุนการทำเหมืองมากขึ้น ดังนั้นในปี พ.ศ. 2434 จึงตั้งกรมโลหกิจให้สังกัดอยู่กับกระทรวงเกษตราธิการในขณะนั้น เพื่อมีหน้าที่ตรวจตราบรรดาที่เกี่ยวข้องด้วยแร่โลหะธาตุ ประทานบัตรและสัญญาในการทำเหมืองแร่ รวมทั้งกรมโลหกิจและภูมิวิทยาทั้งปวงในราชอาณาจักรสยาม¹ เป็นการปรับปรุงวิธีขอสัมประทานเหมืองแร่ให้เข้ามาอยู่ภายใต้หน่วยงานกลาง ทำให้เกิดระเบียบ การให้ประทานบัตรไม่เกิดปัญหาตั้งแต่ก่อน และยังมีผลประโยชน์เข้ารัฐได้อย่างเต็มที่ โดยจัดระเบียบการเก็บค่าภาคหลวง และธรรมเนียมต่าง ๆ อย่างมีมาตรฐาน โดยมีหน่วยงานกลางอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่เฉพาะที่เมืองภูเก็ตซึ่งมีการทำเหมืองแร่มาก รัฐบาลได้จ้างชาวยุโรปเข้าไปตั้งสำนักงานตรวจหาแร่ เป็นสาขาของกรมราชโลหกิจ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2437 ดังปรากฏในจดหมายของพระยาพิทยโกษา ข้าหลวงในขณะนั้น ถึงเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ตอนหนึ่งว่า

¹กรมโลหกิจ, ประวัติโลหกิจ (พระนคร: บริการทอง จำกัด, 2506),

. . . ตามหนังสือห้องตรากระทรวง เกษตราธิการ ได้จัดตั้งเจ้าหน้าที่งาน กรม
ราชโลหกิจที่ภูเก็ต ซึ่งเป็นกิ่งสาขาของกรมราชโลหกิจ และภูมิวิทยาในกรุงเทพฯ
เพื่อจะไต่จักการให้บริษัททั้งหลาย ซึ่งมีความประสงค์จะรับประทานบัตรทำกา
รทำเหมืองแร่ในแขวงเมืองภูเก็ต ให้ติดต่อกันโดยสะดวกโดยไม่ต้องเข้าไป ๓ กรุงเทพฯ. . .¹

สำหรับงานในความรับผิดชอบของกรมโลหกิจที่กระทำในระยะแรก ส่วนใหญ่เป็น
การดำเนินงานเกี่ยวกับสัมปทานการทำเหมืองแร่ ถือว่าเป็นงานหลักของกรมคือ การอนุญาต
ตรวจแร่ บุคลากรตรวจแร่ ออกและโอนประทานบัตร ปรับปรุงอัตราค่าธรรมเนียม
เหมืองแร่ต่าง ๆ ให้ได้มาตรฐาน ตลอดจนแก้ไขกรณีพิพาทเหมืองแร่ และปัญหาต่าง ๆ
ที่เกิดขึ้น เช่น ในระยะที่มีชาวต่างชาติเข้ามาทำเหมืองแร่มาก เกิดมีบุคคลที่ขอประทาน
บัตรไว้เพื่อขายต่อในราคาแพง เป็นที่เคียดแค้นแก่ผู้ถือการทำเหมืองจริง ผู้ทำเหมืองแร่
จึงพากันเสียเปรียบกรมราชโลหกิจ ในภายหลังจึงแก้ไขโดยกำหนดจำนวนเงินทุนสำหรับผู้ขอทำ
เหมืองไว้สูง เพื่อป้องกันพวกนักล่าสัมปทาน ปัญหาจึงหมดไป ขณะเดียวกันยังผ่อนผันให้
ในบางกรณี เช่น ลดหย่อนค่าภาคหลวง² สำหรับบางบริษัทที่เพิ่งเข้ามาขอทำเหมืองแร่ใน
ระยะแรก และเรียกค่าธรรมเนียมในกรณีที่บริษัทเหมืองแร่ทำทางน้ำ หรือที่สาธารณประโยชน์
เสียหาย เป็นผลให้ได้เงินผลประโยชน์เข้ารัฐ เป็นจำนวนปีละไม่น้อย

จะเห็นว่าการตั้ง กรมโลหกิจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434 นับเป็นหน่วยงานที่ทันสมัยใน
ขณะนั้น เพราะรัฐบาลเริ่มมองเห็นปัญหาการทำเหมืองแร่ และต้องจัดระเบียบการขอ
สัมปทานให้เรียบร้อย เพื่อป้องกันความทะเลาะวิวาทที่เคยมี งานส่วนใหญ่จึงมุ่งไปที่การขอ
ประทานบัตรทำเหมืองแร่ โดยไม่ได้ให้ความสนใจที่จะส่งเสริมด้านเทคนิคทำเหมือง เช่น
หัวเหมืองมลายูในขณะนั้น ประกอบกับการดำเนินงานของกรมโลหกิจในแต่ละเรื่องมักมี

¹ กจช. ร.5 กษ.6.1/3, สำเนาจดหมายพระยาพิทย โภษะถึง เสนาบดีกระทรวง
เกษตราธิการ ที่ 11/653 (4 ตุลาคม ร.ศ.113)

² ค่าภาคหลวงคือค่าภาษีที่ผู้ส่งออกจำหน่ายนอกประเทศ

อุปสรรค ด้วยเจ้าหน้าที่ไม่มีอำนาจพอจะทำงานได้ตามเป้าหมาย ส่วนใหญ่มักเป็นชาว
ตะวันตก¹ และกรมโลหกิจยัง เปลี่ยนกระทรวงเจ้าสังกัดหลายครั้ง² จึงทำให้งานไม่ต่อเนื่อง
และไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควรในเมืองญะกัตขณะนั้น

1 ตำแหน่งเจ้ากรมในระยะแรก มีชาวยุโรปดำรงตำแหน่งและยังต้องจ้าง
ผู้เชี่ยวชาญเรื่องการทำเหมืองแร่ที่เป็นชาวตะวันตกมาช่วยจัดระเบียบการบริหารภายใน
กรมอีกด้วย เจ้ากรมราชโลหกิจคนแรก คือ นายคัมมู เดอ มุลเลอร์ (Mr. W. de
Muller 2435-2438) ส่วนเจ้ากรมอีกสองคนต่อมาเป็นชาวอังกฤษ คือ นายวาร์ริงตัน
สไมลท์ (Mr. Warrington Smyth 2438-2439) และนายเฮนรี จี สก็อต (Mr.
Henry G. Scott 2441-2450) จนเมื่อวางระเบียบภายในกรมเรียบร้อยแล้ว จึงให้
ข้าราชการไทยเข้าดำรงตำแหน่งต่อไป แต่ยังมีชาวยุโรปที่มีความรู้ด้านเหมืองแร่โดยตรง
ไม่ได้ จึงให้พระยาตรีสหเทพรักษาการเจ้ากรมราชโลหกิจไปก่อน จนกระทั่งเมื่อพระยา
สีหพงศ์เสด็จภาค (พ.ศ. 2463 - 2471) ผู้สำเร็จวิชาเหมืองแร่จากอังกฤษมาดำรงตำแหน่ง
เจ้ากรม (อ้างจาก กรมราชโลหกิจ, ประวัติกกรมโลหกิจ, หน้า 28)

2 กรมโลหกิจตั้งในปี พ.ศ. 2434 อยู่ในกระทรวงเกษตร จนถึง พ.ศ. 2438
กระทรวงเกษตรถูกยุบ จึงต้องฝากกรมราชโลหกิจไว้กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 1 ปี
แล้วจึงมอบให้กระทรวงมหาดไทยบังคับบัญชาต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2440 เพราะเห็นว่า กระทรวง
มหาดไทยกำลังจัดกาจัดปกครองหัวเมือง จะได้บังคับบัญชาดูแลการทำเหมืองแร่ได้โดยง่าย
ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงเห็นว่าการที่กรมราชโลหกิจสังกัดกระทรวงมหาดไทยค้ำเนินงาม
แต่เรื่องประธาณบัตร ยังขาดความก้าวหน้าเท่าที่ควร จึงย้ายกลับไปยังกระทรวงเกษตร
ทำให้กระทรวงเกษตรซึ่งบังคับบัญชากกรมราชโลหกิจมักมีเรื่องขัดแย้งกับกระทรวงมหาดไทย
ซึ่งมีอำนาจในท้องที่เสมอ ในการตัดสินใจหากกรณีพิพาทไม่ตรงกัน

ข) การตราพระราชบัญญัติเมืองแร่ เมื่อกิจการเหมืองแร่ในเขตชายฝั่งทะเลตะวันตกขยายตัวมากขึ้น จึงมีการตั้งกรมราชโลหกิจ เพื่อควบคุมการจัคระเบียมเมืองดังกล่าว แต่ปัญหาการทำเหมืองแร่ก็ยังมีอยู่ เนื่องจากยังไม่มีพระราชบัญญัติควบคุมจนกระทั่ง พ.ศ. 2444 จึงได้มีกฎหมายเหมืองแร่เป็นระเบียบบังคับคดีสินที่แน่นอน ซึ่งดูเหมือนล่าช้า แต่การออกกฎหมายต้องรอบคอบ และพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2444 นี้ ใกล้เคียงเทียบเคียงกับกฎหมายเหมืองแร่ของมลายู โดยพระราชบัญญัตินี้ได้วางหลักเกณฑ์การทำเหมืองแร่ การเปลี่ยนแปลงอัตราค่าหลวงแร่ และมาตรการเก็บค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ซึ่งพระราชบัญญัตินี้มี 12 หมวด 84 มาตรา¹ การศึกษาในหัวข้อนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงเฉพาะประเด็นสำคัญของพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ซึ่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจบ้านเมืองแร่ในเมืองภูเก็ต ดังนี้

- ¹ หมวดที่ 1 ว่าด้วยการอธิบายคำในพระราชบัญญัติ
- 2 ว่าด้วยการทำเหมืองแร่ยกอนพระราชบัญญัติ
- 3 ว่าด้วยขออนุญาตร่อนหาแร่
- 4 ว่าด้วยขออนุญาตตรวจแร่
- 5 ว่าด้วยขออนุญาตผูกขาดตรวจแร่
- 6 ว่าด้วยขออนุญาตทำเหมืองแร่
- 7 ว่าด้วยใบอนุญาตขุดแร่
- 8 ว่าด้วยวิธีทำเหมืองแร่
- 9 ว่าด้วยทางน้ำ
- 10 ว่าด้วยทางสัญจร
- 11 ว่าด้วยทางสัญจร
- 12 ว่าด้วยการเบ็ดเสร็จ

(อ้างจาก ร.ศ.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ รวบรวม, "พระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120," ประชุมกฎหมายประจำศก (พฤษภาคม: เกล็ด, 2478), 18 : 107-110.

1) การจักกะเบียบควบคุมเมืองแรกที่ดำเนินการมาก่อนออกพระราชบัญญัติ

เมื่อรัฐบาลตราพระราชบัญญัติเมืองแรกในปี พ.ศ. 2444 ออกใช้ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ เจ้าของเมืองต่าง ๆ ไม่มีใบอนุญาตทำเมืองแรกในเขตนั้น ๆ จึงมีประกาศเฉพาะให้เจ้าของเมืองทำเรื่องรាយขึ้นต่อกรมราชโลหกิจ โดยทำแผนที่บอกเขตหรือขนาดเมืองภายใน 90 วัน นับแต่ได้รับหมายเรียก หรือถ้าเจ้าของเมืองบางรายมีหนังสือสำคัญว่าได้รับอำนาจให้ทำเมืองแห่งนั้น ก็ต้องรีบแจ้งให้กรมราชโลหกิจทราบภายใน 90 วันเช่นกัน

จากข้อบังคับทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่ารัฐบาลให้โอกาสผู้ที่ดำเนินการอยู่แล้ว ประกอบกิจการของตนได้ต่อไป แม้จะไม่มีหนังสืออนุญาตใด ๆ มาก่อนก็ตาม ทั้งนี้เพื่อมิให้กระทบกระเทือนนายเมืองที่เคยทำอยู่แล้ว

2) การออกระเบียบสำหรับผู้เริ่มดำเนินการหลังประกาศใช้

พระราชบัญญัติ ภายหลังจากตราพระราชบัญญัติเมือง พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) กิจการเมืองแรกจะอยู่ในความควบคุมของรัฐบาลตั้งแต่เริ่มการขออนุญาตตรวจแระจนถึงการขอประทานบัตรทำเมืองแรก ในแต่ละขั้นตอนนี้จะต้องแสดงให้เห็นว่ามีทุนมากพอที่จะดำเนินการ ได้ถ้าได้รับอนุญาต ทั้งนี้รัฐบาลได้เข้าควบคุม ดังนี้

(ก) การตรวจหาแร่ เติมราษฎรไทยและต่างชาติสามารถ

ดำเนินการตรวจหาแร่ได้โดยอิสระ รัฐบาลไม่มีส่วนเข้าไปควบคุมโดยตรง แต่ในพระราชบัญญัตินี้ก็มีความเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ โดยระบุข้อบังคับต่าง ๆ ไว้ในหมวดที่ 4 - 5 ความว่า ผู้ใดจะตรวจแร่ต้องขอใบอนุญาตบัตรตรวจแร่จากรัฐบาลก่อน¹ เพื่อให้ทราบแน่ชัดว่า ในเขตเมืองนั้นมีแร่หรือไม่ มากน้อยพอแก่การลงทุนเพียงใด ซึ่งกรมราชโลหกิจ

¹ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ รวบรวม, "พระราชบัญญัติเมืองแรก ร.ศ. 120," ประชุมกฎหมายประจำศก (พระนคร: เกล็ดเมด, 2478), 13 : 107-110

จะออกใบอนุญาตตรวจทั่วจังหวัด หรือส่วนใดในเขตจังหวัดก็ได้ โดยพื้นที่นั้นต้อง เป็นพื้นที่
ว่างเปล่าจริง ๆ ไม่มีใครจับจองเป็นกรรมสิทธิ์หรือทำไร่อยู่แล้ว โดยการขออาชญาบัตร
ตรวจแร่ ต้องเสียค่าธรรมเนียมใบอนุญาตใบละ 10 บาท ใช้ได้ 1 ปี นับแต่วันที่รับ
เมื่อสิ้นกำหนดแล้ว ถ้าต้องการสำรวจต่อของขลใหม่ ซึ่งอาชญาบัตรตรวจแร่นี้จะโอนให้
ใครไม่ได้ หรือผู้ใดตรวจแร่โดยไม่มีใบอนุญาตจะถูปรับครั้งละ 80 บาท

สำหรับอำนาจการออกอาชญาบัตรตรวจแร่ นั้น หากผู้ขอเป็นคนในบังคับสยาม
ขอต่อกรมราชโลหกิจ เจ้ากรมฯ เป็นผู้ออกใบอนุญาต ส่วนคนต่างชาติที่อยู่ใต้กฎหมายไทย
เสนาบดีเป็นผู้อนุญาต¹

สำหรับชาวต่างชาติที่ไม่อยู่ใต้กฎหมายไทย ต้องขอพระบรมราชานุญาตจาก
พระเจ้าอยู่หัวทุกราย แต่ภายหลังจากรัฐบาลไทยกับอังกฤษได้มีการตกลง เรื่องสัญญาทพ
พระราชไมตรีใหม่ในวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2452 แล้ว ได้มีการกำหนดขึ้นใหม่ว่าคนใน
บังคับอังกฤษที่อยู่ในพระราชอาณาจักรไทยจะต้องอยู่ในกฎหมายไทย และมีกรรมสิทธิ์ที่จะ
ยึดถือครองที่ดินได้ เช่นเดียวกับคนไทย ด้วยเหตุนี้ในกรณีที่คนในบังคับอังกฤษจะขออาชญาบัตร
ตรวจแร่ ก็ควรอนุญาตให้เหมือนคนไทยทั่วไป ซึ่งสามารถขออนุญาตกับเสนาบดีกระทรวง
มหาดไทยดังกล่าว เพื่อจะได้สะดวกและรวดเร็ว

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริว่า

... ข้อซึ่งว่าด้วยวิธีขออนุญาตทำการตรวจแร่ ฝังกันอยู่ในระหว่างคนในบังคับ
ต่าง ประเทศนั้น ไม่ใช่เอาไคร่เหตุที่ว่าคนหนึ่งอยู่ในกฎหมาย แต่อีกฝ่ายหนึ่งอยู่
นอกรกฎหมายนั้นเลย เป็นวิธีที่ต้องให้แปลกกัน เพราะเหตุว่าฝ่ายไทยไม่จำเป็น
ต้องสอบสวนผู้จากกับใครอีก แต่คนต่าง ประเทศนั้นเป็นคนมาจากประเทศอื่น จำเป็น

¹ กช. ร.5 2.3/4, พระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120, (25 ตุลาคม
ร.ศ. 119 - 19 พฤศจิกายน ร.ศ. 120)

จะต้องสอบสวนพยาน. กับผู้แทนรัฐบาลประเทศนั้น ๆ ตามเหตุการณ์ที่จริงซึ่งมี เพราะเหตุฉะนั้น แม่ว่าจะมีสัญญาฉบับอังกฤษและฝรั่งเศส ขึ้นอำนาจศาลแล้วก็ตาม คนในบังคับประเทศนั้น ๆ ก็ยังเป็นคนต่างประเทศ มีผู้แทนรัฐบาลประจำอยู่ใน กรุงเทพฯ ไทเป็นเหตุอันสมควรที่จะต้อง เปลี่ยนวิธีขออนุญาตตรวจแร้วที่มีอยู่ จึง ไม่เป็นการลำบากอันใด . . .¹

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่อนุญาตให้เปลี่ยนแปลง แกไขการขออาชญาบัตรตรวจแร้วของคนในบังคับเหมือนกับคนไทยทั่วไป เพราะทรงเกรงว่าจะเกิดความยุ่งยากขึ้น เนื่องจากคนในบังคับต่างประเทศมีหลายชาติหลายภาษามาก. ตลอดจนปฏิบัติของรัฐบาล ชละ เกี่ยวกันพระองค์มีนโยบายไม่ส่งเสริมการลงทุนของชาวต่างชาติ เพราะทรงเกรงว่าจะเป็นการแย่งอาชีพของชาวพื้นเมือง จึงให้ใช้ตามระเบียบ การเดิม

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาวงษา นุประพัทธ์ (ม.ร.ว. สหพันธ์ สนิทวงศ์) ได้กราบบังคมทูลให้แก้ไขระเบียบการขออาชญา บัตรตรวจแร้วของชาวต่างประเทศ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ อนุญาตให้ผู้ว่าราชการเมือง ข้าหลวงเทศาภิบาล สามารถออกอาชญาบัตรตรวจแร้วให้แก่คน ในบังคับอังกฤษ และคนชาวเอเชียในบังคับอังกฤษ ได้คราวหนึ่งไม่เกิน 1 ปี ในเนื้อที่ ไม่เกิน 3,000 ไร่ ตั้งพระราชหัตถเลขาที่มีถึงเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ ว่า

เรื่องมีศ. เคอร์เฮนรี สกอตต์ ผู้จัดการบริษัทไซมิสตันซินดีเกิ้ลลิมิเต็ด. ยื่นคำร้องต่อกระทรวงเกษตร ขอให้จัดการแก้ไขระเบียบการกรมแร้ว ให้บริษัท ได้รับความสะดวกในการยึดถือที่ดินเสมอเท่ากับคนในบังคับสยาม. เจ้าพระยา วงษาได้ทราบพระบรมราชโองการไม่ตรี ได้คิดว่า กระทรวงการต่างประเทศตกลง กับราชทูตอังกฤษว่า เมื่อบุคคลใดที่อ้างตนว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษมาขึ้นเรื่อง

¹ กจข. เอกสาร กส. กรมราชโลหกิจ หน้า 16/14, กรมราชโลหกิจหาญ ออกอาชญาบัตรตรวจแร้ว และอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร้วแก่คนในบังคับอังกฤษ

ราวขอโอนที่ดิน ถ้ามีหนังสือเซอร์ทิตีเกศสำหรับตัวนำมาแสดง เป็นหลักฐานว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ก็จะจัดการ โอนที่ดินให้แก่อันนั้น แต่ถ้าผู้ยื่นเรื่องราวไม่มีหนังสือเซอร์ทิตีเกศสำหรับตัวนำมาแสดงแล้ว ก็จะส่งเรื่องราวมายังกระทรวงมหาดไทย เพื่อพิจารณาต่อไป . . .¹

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยกับเจ้าพระยาวิชาญประพัทธ์ เพราะต้องทำให้ชาวต่างประเทศหรือคนในบังคับได้รับความสะดวกในการทำเหมืองแร่ เช่นเดียวกับคนไทย และเพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้ง ด้านการเมืองระหว่างประเทศด้วย²

ภายหลังการขออาชญาบัตรตรวจแร่ และได้ดำเนินการสำรวจว่ามีแร่ในพื้นที่ที่ขออนุญาตมากพอจะลงทุนทำเหมืองได้ ต้องขออนุญาตอีกครั้ง เรียกว่า "อาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่เฉพาะตำบล" ใบอนุญาตนี้จะใช้ตรวจเฉพาะตำบลที่มีเขตที่แน่นอน ผู้อื่นจะเข้าไปตรวจเขตที่ผู้ถือใบอนุญาตนี้ไม่ได้ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ทรงเห็นว่าผู้มาขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ จะต้องได้รับอาชญาบัตรตรวจแร่ก่อนเสมอ ไม่ให้ผลผู้อื่นเข้ามาขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ทันที³ และก่อนยื่นเรื่องราวขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ต้องทำแผนที่ ยื่นต่อผู้ว่าการเมือง เพื่อแสดงว่าเป็นพื้นที่ที่ว่างเปล่าจริง ๆ บุคคลหนึ่งมีสิทธิ์ขอได้ไม่เกิน 3,000 ไร่ หากขอเกินกว่านี้ต้องได้รับอนุญาตเป็นพิเศษ อาชญาบัตรผูกขาดนี้มีอายุใช้ได้ 1 ปี เสียค่าธรรมเนียมใบอนุญาต

¹ กจข. ๕.๕ กษ.๖/๓, เรื่องให้ผู้ว่าราชการเมืองและข้าหลวงเทศาภิบาลออกอาชญาบัตรให้แก่คนในบังคับไคร้ราวละไม่เกิน 1 ปี (พ.ศ. 2452 - 2454)

² อัจฉรา ชุมที, "งานด้านการเกษตรและคมนาคมของเจ้าพระยาวิชาญประพัทธ์ พ.ศ. 2452 - 2468" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 124.

³ กจข. ๕.๕ กษ.๒/๗๗, "ความเห็นกรมการเรื่องเหมืองแร่" (๒๘ มิถุนายน พ.ศ. 131)

ตั้งแต่ 20 - 50 บาท ตามขนาดพื้นที่ใหญ่เล็ก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 มีการเพิ่มเติมว่า ผู้ขออนุญาตผูกขาดตรวจแร่ จะต้องมีทุนทรัพย์ไม่ต่ำกว่า 1,000 บาท ด้วยมีหลักพิจารณาว่า ผู้ขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ ต้องมีทุนพอในการสำรวจก่อน ที่จะต้องลงทุนอย่างจริงจังในการขอสัมปทานต่อไป ส่วนสิทธิในการออกอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ นั้น สำหรับคนในบังคับสยามหากขอต่อกรมราชโลหกิจ เจ้ากรมเป็นผู้อนุญาต ถ้าขอในส่วนท้องถิ่น สมุหเทศาภิบาลมณฑลเป็นผู้อนุญาต ส่วนชาวต่างชาติที่อยู่ใต้อาณัติไทย ต้องขออนุญาตต่อเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ และชาวต่างชาติที่ไม่อยู่ใต้อาณัติไทย ต้องขอพระบรมราชานุญาตทุกราย

ใน พ.ศ. 2470 มีการแก้ไขระเบียบอนุญาตให้อาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ ที่เดิมให้อำนาจสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้ออกในส่วนท้องถิ่น โอนมาให้เสนาบดีกระทรวงเจ้าสังกัดของกรมราชโลหกิจออกแก่ผู้เกี่ยว จากเหตุผลที่ว่า เดิมที่ให้สมุหเทศาภิบาลมณฑลเป็นผู้ออกนั้น เพราะการทำเหมืองแร่ในเวลานั้นยังมีน้อยราย และเป็นภาระให้ความสะดวกแก่การทำเหมืองด้วยการคมนาคมไม่สะดวก หากให้ทางกรุงเทพฯ ออกจะเกิดความล่าช้า แต่เมื่อมาถึงสมัยนี้ ปัญหาทั้งหมดก็ไป จึงโอนมาให้กระทรวงเป็นผู้ออกแห่งเดียว ซึ่งประการหนึ่ง เกิดมีพวกนายหน้าค้าสิทธิเหมืองแร่ โดยขอใบอนุญาตผูกขาดตรวจแร่ไว้และขยสิทธิทำเหมืองให้ผู้อื่นหรือบริษัทที่จะทำด้วยราคาแพง² เป็นการขัดต่อความเจริญในกิจการเหมืองแร่ ทำให้ผู้ตั้งใจทำจริงขาดประโยชน์ไป ทั้งการผูกขาดตรวจแร่เมื่ออนุญาตให้ผู้ใด หากผู้นั้นขอประทานบัตรรัฐจำเป็นต้องให้ เพราะถือว่าไถ่ลงทุนตรวจแร่ไปแล้ว

¹ กจช. ร.7 กส.4.1/75, เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการแจ้งหลักการที่จะปฏิบัติต่อไปในการให้สิทธิทำเหมืองแร่ (22 กันยายน - 26 ธันวาคม 2471)

² ปรากฏว่ามีคดีวิวาทระหว่างนายตันจินทวนกับนายตนเองก็ โดยนายตันจินทวนขอรับอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ไว้แล้วขายให้นายตนเองก็เป็นเงิน 1,000 บาท (อ้างจาก กจช. ร.7 กส.4.1/15, ฎีกานายตันจินทวน พงษ์หยก เรื่องทุกข์เรื่องกระทรวงเกษตราธิการออกประทานบัตรทับที่, 15 มกราคม 2468)

ฉะนั้นเพื่อขจัดความยุ่งยากเรื่องการค้าข้อนการให้สิทธิพื้นที่เหมืองแร่ จึงให้กระทรวงเกษตร
มีอำนาจออกใบอนุญาตแก่ผู้เคียว¹

ผลของการออกระเบียบใหม่นี้ เป็นที่วิพากวิจารณ์ของนายเหมืองและหนังสือพิมพ์
ในทำนองว่า ทำให้มีคนมาขอทำเหมืองน้อยลง แต่ระเบียบใหม่นี้ช่วยแก้ไขปัญหาการวิวาท
ในสิทธิทำเหมืองแร่ได้มากพอควร และขจัดพวกนายหน้าค้าสัมปทานไปได้²

(ข) การขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ ผู้ขอจะต้องเป็นผู้ถือ
อาชญาบัตรตรวจแร่หรืออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่อยู่แล้ว เมื่อกรมราชโลหกิจรับเรื่องราว
การยื่นประทานบัตรแล้ว จะจัดการสอบสวนว่า พื้นที่ที่ขอประทานบัตร เป็นที่ไม่มีเจ้าของ
และผู้ขอประทานบัตรต้องจ่ายเงินค่าทำแผนที่และบัคเชตเหมืองให้แก่รัฐจำนวนหนึ่ง

ในประทานบัตรทำเหมืองแร่นับหนึ่ง จะกำหนดว่า ต้องเป็นที่ทางแร่ไม่เกิน
100 ไร่ และเป็นที่ลานแร่ไม่เกิน 300 ไร่ แต่ถ้าขอเกินกว่านี้ รัฐจะออกประทานบัตร
ให้หลายฉบับจนครบจำนวนเนื้อที่ที่ขอ การพิจารณาให้ประทานบัตรนี้ ต้องได้รับความเห็น
ชอบจากราชโลหกิจประจำมณฑล และกรมราชโลหกิจ โดยเสนาบดีกระทรวงจะขอพระบรม
ราชานุญาตจากพระเจ้าอยู่หัวทุกราย ทั้งคนในบังคับสยามและบังคับต่างชาติ ผู้ขอประทาน
บัตรต้องเสียค่าธรรมเนียมฉบับละ 50 บาท ประทานบัตรฉบับหนึ่งใช้ได้ 25 ปี³ แต่การ
ขอประทานบัตรแต่ละฉบับต้องใช้เวลาถึง 6 เดือน ถึง 1 ปี ผู้ขอจึงทำเหมืองได้

ดังนั้น ในสมัยที่เจ้าพระยาวิชาญประพัทธ์ เป็นผู้บังคับบัญชากรมราชโลหกิจ
ท่านได้เสนอว่าการที่ผู้ขอทำเหมืองแร่ ต้องรอประทานบัตรอยู่เป็นการเสียเวลาในการ

¹ กจช. ร.7 กษ.4.1/71, รายงานตรวจการของเสนาบดีกระทรวงเกษตรรา
ชการ กล่าวถึงกิจการแผนกโลหกิจ (28 กุมภาพันธ์ - 22 มีนาคม 2470)

² กจช. ร.7 ม.26.5ก/47, "ชาวจังหวัดภูเก็ต," บางกอก (7 มีนาคม 2471)

³ กจช. ร.5 ม.11/8, รายงานการประชุมเทศบาลบาล ร.ศ.120

ท่าเหมืองแร่ และควาให้ชาวต่างประเทศรับใบอนุญาตชั่วคราวด้วย โดยแบ่งใบอนุญาตชั่วคราวเป็น 2 แผนก คือ สำหรับผู้ขอซึ่งเป็นคนในบังคับสยามแผนกหนึ่งซึ่งให้เสนาบดีอนุญาต อีกแผนกหนึ่งสำหรับชาวต่างประเทศ โดยต้องนำความกราบบังคมทูลก่อน แต่เมื่อได้รั้งวัคตรวจตราเนื้อที่ ที่ขอท่าเหมืองแร่ถูกต้องตามแบบที่ออกประทานบัตร ให้เสนาบดีมีอำนาจออกประทานบัตรได้ ไม่ต้องกราบบังคมทูลอีกครั้งหนึ่ง การออกใบอนุญาตท่าเหมืองแร่ชั่วคราว จะมีประโยชน์ในแง่ที่ว่าทำให้การทำท่าเหมืองแร่ดำเนินไปรวดเร็ว ไม่เสียเวลาในระยะที่รอประทานบัตร เพราะการรั้งวัคท่าเหมืองต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่า 6 เดือน ขณะเดียวกันเป็นการสะดวกสำหรับพวกนายเหมืองที่เตรียมตัวจะทำเหมือง โดยมีทุนและกสิพร้อมแล้ว ก็จะลงมือทำไ้ทันที และรัฐบาลยังได้รับผลประโยชน์ในส่วนค่าภาคหลวงแร่ที่บุกเร็วขึ้นกว่าเดิมด้วย

นอกจากนี้ผู้รับประทานบัตรท่าเหมืองแร่ต้องเสีย "ค่าเช่าเหมืองแร่" เพิ่มเป็นรายปี คิดไร่ละ 1 บาท 50 สตางค์ และเมื่อขุดแร่ไ้มากน้อยเท่าใด ต้องเสียค่าภาคหลวงด้วย และถึงสิ้นปีผู้รับประทานบัตรต้องทำรายงานยอดจำนวนแร่ที่ผลิตได้ให้กรมราชโลหกิจทราบด้วย¹

สำหรับภาระจะยกเลิกประทานบัตรเพราะผู้รับมีความผิด รัฐบาลอาจรอให้ครบ 90 วัน เพื่อให้ผู้ขอขรณ ถ้าไม่ขอขรณหรือคำขอขรณตกไป ก็ให้ดำเนินการยกเลิกแล้วประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาทุกครั้ง ทางผู้รับประทานบัตรต้องส่งเอกสารต่าง ๆ คืนกรมราชโลหกิจด้วย² ส่วนการจะโอนกรรมสิทธิ์ประทานบัตร รัฐบาลพยายามควบคุมมิให้เกิดช่องว่าง ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้าแทรกแซงได้ โดยควบคุมการ

¹ กจช. ร.5 กษ.6/4, ออกใบอนุญาตท่าเหมืองแร่ชั่วคราว. (16 พฤษภาคม - 10 ธันวาคม พ.ศ. 2453)

² ร.ค.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำดก, 18 : 116 -

โอนกรรมสิทธิ์อย่างใกล้ชิด ถ้าเสนาบดีไม่ไ้ลงนามและประทับตราตำแหน่ง โดยพระบรมราชานุญาตยอมให้โอนแล้ว จะโอนไม่ได้เป็นอันขาด เจ้าของประธานบัตรผู้ใดประสงค์จะโอนประธานบัตรแก่ผู้อื่น ให้ยื่นเรื่องราวขออนุญาตต่อกรมราชโลหกิจก่อน ถ้ารัฐบาลตกลงจึงจะดำเนินการได้ ทั้งนี้เจ้าของประธานบัตรและผู้รับโอน ต้องมาพร้อมกันที่กรมราชโลหกิจก่อน โดยหนังสือโอนให้ทำเป็น 3 ฉบับ รักษาไว้ในกรมราชโลหกิจ 1 ฉบับ และมอบให้ผู้รับประธานบัตรคนเดิม และผู้รับโอนถือไว้คนละฉบับ ซึ่งการโอนจะเรียบร้อยก่อนเมืองจ่ายเงินค่าธรรมเนียมต่าง ๆ รวมทั้งหนี้หลวงแล้ว¹

(ค) ข้อบังคับในการทำเหมืองแร่ ในพระราชบัญญัติไ้ระบุข้อบังคับในการทำเหมืองไว้ คือ

กัณมุตลากย รัฐบาลกำหนดไว้เพียงให้เจ้าของประธานบัตรจัดหาผู้ชำนาญมาเป็นผู้จัดการ 1 คน แจ่งชื่อให้กรมราชโลหกิจทราบด้วย

การหาเชื้อเพลิง ให้ใช้ตามพระราชบัญญัติป่าไม้และธรรมเนียมในพื้นที่บ้านนั้น ๆ

กัณการรุกกล้าเขตแดนของผู้อื่น ถ้าไปรุกกล้าที่ดินผู้อื่นต้องรีบแจ่งให้เจ้าของทราบและคืนแร่ที่ขุดได้ให้เจ้าของผู้นั้นด้วย แต่อาจคิดค่าแรงในการขุดได้ อาจกระทำไปโดยเจตนา จะต้องคืนแร่และเสียค่าปรับไม่เกิน 1,000 บาทด้วย

¹ ส่วนการเปลี่ยนเจ้าของในกรณีเลิกกอล้มละลายหรือหลุดจ่านำจำนวน รัฐบาลได้กำหนดข้อบังคับไว้ว่า ห้ามนำประธานบัตรไปจำหน่ายหรือค้าประกันทรัพย์สินที่กู้ยืม แยกจากได้รับอนุญาตจากกรมราชโลหกิจเสียก่อน และห้ามเอาประธานบัตรไปใช้แทนหนี้สินหรือยึดประธานบัตรไว้แทนหนี้สิน ถ้าผู้รับประธานบัตรล้มละลาย ถือว่าประธานบัตรนั้นหมดอายุทันที ซึ่งข้อบังคับหมวดนี้รัฐบาลพยายามมิให้เจ้าของเงินทุนที่ให้เจ้าของเหมืองกู้ยืมซึ่งมักเป็นชาวสิงคโปร์ และป็นังเข้ามาถือสิทธิครอบครองเหมือง โดยอาศัยความเป็นเจ้าหนี้ (อ้างจาก ร.ค.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 124 - 126 หมวดที่ 8

การใช้ทางน้ำ ปัญหาการใช้ทางน้ำเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดกรณีพิพาทในหมู่ชาวเมืองแร่ในมณฑลอุยกูร์มานาน เนื่องมาก่อนหน้านั้นรัฐบาลยังไม่มีกฎหมายใช้บังคับแน่นอน มีเพียงประกาศของผู้ว่าราชการเมืองเท่านั้น แต่ในหมวดที่ 10 ของพระราชบัญญัตินี้ได้ประกาศไว้ว่า ประการที่ 1 อำนาจในการปกครองทางน้ำเพื่อกิจการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตรกรรม หรือการทำเหมืองแร่ รวมทั้งการคมนาคมอยู่ในอำนาจของรัฐบาลที่จะจัดการตามสมควร โดยไม่ยกอำนาจนี้ให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ¹

ประการที่ 2 รัฐบาลยังได้ควบคุมการท่อน้ำไปใช้ตามเหมืองแร่ว่าจะต้องขออนุญาตจากข้าหลวงราชโลหกิจก่อน และถ้าการกระทำดังกล่าวจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่เหมืองอื่น ๆ ก็จะไม่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการ ซึ่งในการขออนุญาตท่อน้ำจะต้องระบุในคำร้องให้ชัดเจนว่า ทางน้ำนั้นมีแหล่งกำเนิดมาจากไหน และไหลไปทางไหนบ้าง รวมทั้งชี้แจงวิธีการที่จะเปลี่ยนแปลงทางน้ำนั้นมาให้ชัดเจนด้วย

ประการที่ 3 เจ้าของเหมืองจะต้องดูแลรักษาทางน้ำ มิให้ทิ้งน้ำล้างแร่หรือสิ่งของต่าง ๆ ลงในทางน้ำที่ใช้สัญจรไปมา หากผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับครั้งหนึ่งเป็นเงินไม่เกิน 1,000 บาท ข้อบังคับนี้จะรวมไปถึงการระวางรักษาสาธารณสมบัติอื่น ๆ ด้วย เช่น ถนนหนทาง เป็นต้น²

การสร้างถนนอำนวยความสะดวกในการขนส่งแร่ บริเวณเหมืองใดมีถนนซึ่งเป็นสาธารณสมบัติมาแต่เดิม เจ้าของเหมืองไม่มีสิทธิอ้างว่าเป็นเจ้าของสาธารณสมบัติเหล่านั้น เว้นแต่ถนนที่รัฐบาลให้สิทธิเจ้าของประทานบัตรตัดถนนใช้ในบริเวณเหมืองแร่ของตน และถ้าจะต้องทำทางผ่านที่ดินของผู้อื่นต้องตกลงกับเจ้าของที่ดินให้เรียบร้อยก่อน หรือการตัดถนน

¹ กจ. ร.5 กษ.6.3/38, ใบอนุญาตทำทางเขื่อนน้ำ (15 มกราคม ร.ศ.124)

² ร.ศ.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก, 18 : 126-

นอกเขตเหมืองแร่ของตน ต้องเสนอเรื่องราวมายังกรมราชโลหกิจ เพื่อเสนอรัฐบาลก่อน¹

อย่างไรก็ตาม ผู้ได้รับอนุญาตให้สร้างถนน จะต้องปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัด คือ

1. ให้ผู้รับอนุญาตมีอำนาจวางรางเหล็กในถนนสายนี้ สำหรับใช้บรรทุกแร่และสิ่งของอื่น ๆ เกี่ยวกับกาทำเหมืองแร่ แกรางที่จะวาง เช่นนี้ห้ามวางกว้างกว่า 75 เซนติเมตร

2. ในที่ซึ่งทำถนนไปนั้นผู้รับอนุญาตไม่มีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของที่ดินแต่อย่างหนึ่งอย่างใด ผู้รับอนุญาตมีอำนาจแต่เพียงจะทำถนนและใช้ถนนนั้น กับมีอำนาจห้ามสัตว์พาหนะล้อเกวียน ราษฎรเดินเท้าไม่ให้ผ่านที่นั้น แต่ทำถนนสายนี้ผ่านทางหลวงซึ่งมีอยู่แล้ว และราษฎรเคยใช้ข้าง เกวียน อยู่แล้วนั้น ผู้รับอนุญาตจะต้องจัดการให้ ซ้าง ถนน เกวียนเดินได้อย่างเดิมโดยสะดวกอย่าให้ขัดข้อง แต่คนเหล่านั้นต้องระวังความสมควรอย่าทำให้ถนนเสีย

3. ในเวลาผู้รับอนุญาตทำถนนสายนี้ก็ดี หรือเวลาใช้ถนนสายนี้ หรือใช้อำนาจที่ผู้รับอนุญาตได้รับตามใบอนุญาตฉบับนี้ก็ดี ถ้าผู้รับอนุญาตทำการอย่างใดให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลก็ดี หรือแก่ทรัพย์สินก็ดี ผู้รับอนุญาตจะต้องรับผิดชอบทั้งสิ้น

4. ผู้รับอนุญาตจะต้องสร้างถนนสายนี้ให้แล้วเสร็จภายในกำหนด 3 ปี นับตั้งแต่วันที่ได้รับอนุญาตฉบับนี้ และเมื่อถนนสายนี้แล้วเมื่อใด ผู้รับอนุญาตต้องทำแผนที่ถนนแสดงขนาด 1/800 มีรายละเอียดของถนนนั้นโดยชัดเจน ยื่นต่อกรมราชโลหกิจกรุงเทพฯ ภายในกำหนด 4 เดือน นับตั้งแต่วันที่สร้างถนนแล้วนั้น

5. ถ้ารัฐบาลสยามจะต้องการถนนสายนี้แต่ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือทั้งหมด หรือต้องการที่ดินแห่งใดในถนนสายนี้ก็ดี ผู้รับอนุญาตจำเป็นต้องมอบถนนสายนี้ และที่ดินให้แก่รัฐบาล แต่การที่รัฐบาลสยามต้องการถนนสายนี้ เป็นของรัฐบาลนั้น รัฐบาลสยามจะต้องทำประกันต่อไปนี้คือ

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 134 - 135.

5.1 ถ้ารัฐบาลสยามต้องการถนนและที่ดินเป็นถนนของรัฐบาล รัฐบาลต้องให้กรมราชโลหกิจมีหนังสือบอกล่วงหน้าให้ผู้รับอนุญาตทราบก่อน 30 วัน และจะคงเสียเงินให้แก่ผู้รับอนุญาตเท่าทุนที่ผู้รับอนุญาตได้ลงไปจริง ๆ ในการสร้างถนนตอนที่รัฐบาลจะต้องการนั้น

5.2 ถ้ารัฐบาลสยามจะต้องการถนนและที่ดินสำหรับทำการอย่างอื่น ๆ นอกจากทำถนน รัฐบาลสยามต้องให้กรมราชโลหกิจมีหนังสือบอกล่วงหน้าให้ผู้รับอนุญาตทราบก่อน 90 วัน และรัฐบาลสยามจะคงออกเงินค่าเสียหายในการที่เอาถนนรายนี้ให้แก่ผู้รับอนุญาตตามสมควร

6. ถ้าสิ้นอายุใบอนุญาตฉบับนี้ คุ้มสินกำหนดคดี หรือโดยยกเลิกคดี หรือโดยผู้รับอนุญาตเวรคืนประทานบัตรคดี ถนนสายนี้คงเป็นของรัฐบาลสยามโดยทันที และรัฐบาลสยามไม่จำเป็นต้องเสียเงินให้แก่ผู้รับอนุญาตเป็นค่าถนนอย่างหนึ่งอย่างใดเลย แต่ผู้รับอนุญาตมีอำนาจที่จะขนและเรือรางเหล็ก ซึ่งไต่ทางไว้ในถนนสายนี้ไปได้ อย่าง เช่นกับที่ผู้รับประทานบัตรมีอำนาจจะเรือ เรือ และเครื่องจักรไปได้ตามมาตรา 44 แห่งพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ร.ศ. 120¹

การใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ในเขตเหมืองแร่² รัฐบาลได้สงวนสิทธิในการเรียกใช้ที่ดินและทรายเพื่อการก่อสร้างต่าง ๆ ของทางราชการ และสงวนสิทธิที่จะอนุญาตให้ผู้อื่นได้ทำการตัดไม้หรือเผาถ่าน รวมทั้งหาของป่าในเขตเหมืองแร่ ผู้รับประทานบัตรในเขตนั้น ๆ ไม่มีสิทธิหวงห้ามทรัพยากรซึ่งอยู่นอกเหนือที่ปรากฏในประทานบัตร ข้อบังคับดังกล่าวเป็นกาดลล่างอำนาจการผูกขาดของนายเหมือง ซึ่งแต่เดิมมักถือสิทธิเหนือทรัพยากรต่าง ๆ ในเขตเหมืองของคนแบบเดียวกับที่เจ้าภาษีถือสิทธิผูกขาดมาก่อน ราษฎรทั่วไปจึงมีโอกาสประกอบอาชีพค้าขายมากขึ้น และรัฐบาลยังสงวนสิทธิที่จะสร้างอาคารของทางราชการหรือท่าทางคมนาคมผ่านเขตเหมืองแร่ โดยผู้ขอรับประทานบัตรจะหวงห้ามหรือเรียกค่าเสียหาย

¹ กจช. ข.5 กษ.6.3/38, ใบอนุญาตให้ทำถนนนอกเขตจังหวัดเมืองตามลักษณะ
มาตรา 70 แห่งพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ร.ศ. 120

² ร.ศ.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก, หน้า 133.

ไม่ได้ นอกจากจะเห็นว่าทำให้ชาชนมากจริง จึงจะคิดค่าตอบแทนให้

นอกจากนี้ในการท่าเหมืองแร่ยังมีข้อบังคับระบุไว้ว่า

1. ห้ามขุดแร่ใกล้เขตเหมืองผู้อื่นภายในระยะ 20 วา
2. ห้ามขุดใกล้ถนน ทางน้ำ หรือบ้านเรือนราษฎรภายในระยะ 20 วา
3. ห้ามขุดใกล้ป้อมค่ายทหารบก ทหารเรือ ภายใน 500 วา

ถ้าไม่ปฏิบัติตาม ต้องระวางโทษไม่เกิน 800 บาท และถ้าเกิดความเสียหาย

ก็ต้องเป็นผู้ชื้อนี้

จากข้อความในพระราชบัญญัติดังกล่าวทั้งหมด จะเห็นได้ว่ารัฐบาลมีนโยบายเกี่ยวกับระเบียบของอุตสาหกรรมเหมืองแร่แน่นอนขึ้นกว่าเดิม มีการกำหนดสิทธิของผู้ประกอบการ และให้เสรีภาพภายในขอบเขต แต่การกำหนดโทษไว้สูงสุด โดยให้จ่ายเงินและไม่มีโทษจำขัง แสดงว่ารัฐบาลเล็งเห็นประโยชน์จากเงินค่าปรับมากกว่าความเดือดร้อนของกฎหมาย ทั้งนี้คงเป็นเพราะผู้ที่เข้ามาลงทุนค้าแร่ จะต้องต้องมีเงินพอเสียค่าปรับ และรัฐบาลก็มีให้หวงห้ามชาวต่างประเทศ การหลีกเลี่ยงโทษจำขังก็เป็นการตัดปัญหาความยุ่งยากอันเนื่องมาจากการอ้างสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและชาวต่างประเทศก็ยินดีจ่ายค่าปรับมากกว่าการจำขังอย่างแน่นอน ปัญหาทางศาลก็คงหมดไป ดังปรากฏในใบบอกของสมุหเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลภูเก็ตว่า บริษัทหุงดาธาเบอร์ดิน เทรคคิง กัปปะนี ในบังคับอังกฤษยื่นเรื่องราวขอประทานบัตรท่าเหมืองแร่ที่มุก ในอำเภอบ้านลาดหลวง อำเภอทุ่งตา จังหวัดภูเก็ต 1 แปลง ซึ่งกองราชโลหกิจมณฑลภูเก็ต ได้รับจดทะเบียนไว้เป็นเรื่องราว ในเนื้อที่ดิน 2,400 ไร่ ซึ่งเนื้อที่เกินกำหนดในพระราชบัญญัติ มาตรา 26 ซึ่งกำหนดอนุญาตได้ไม่เกิน 300 ไร่ เว้นแต่จะได้รับพระบรมราชานุญาตเป็นพิเศษ และผู้ขอยอมให้เงินทดแทนค่าเสียหายเป็นพิเศษเป็นเงิน 40,000 บาท จึงได้รับอนุญาตท่าเหมืองแร่ได้

นับว่าพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120 มีความละเอียดถี่ถ้วน และมุ่งจัดระเบียบเหมืองแร่ รวมทั้งสิทธิหน้าที่ของผู้ประกอบการไว้เป็นอย่างดี แต่ผลของการใช้ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการของเจ้าหน้าที่กรมราชโลหกิจ และของข้าหลวง

เทศาภิบาลด้วย แม้ว่าจะมีการจัดทำแผนที่ตามหลักวิชา และกำหนดโทษผู้ปลอมแปลงไว้แล้ว แต่หากเจ้าหน้าที่ไม่เข้มแข็งพอ ก็อาจตกอยู่ใต้อิทธิพลของนายเหมืองหรือผู้ประกอบการที่มีเงินมากก็ได้ และเมื่อนั้นพระราชบัญญัตินี้ก็จะมีประโยชน์

อย่างไรก็ตาม การออกพระราชบัญญัตินี้ก็มีผลคือการทำให้เหมืองแร่ โดยเฉพาะในสายตาของชาวต่างประเทศที่ถือว่าพระราชบัญญัตินี้เป็นหลักฐานประกันความเรียบร้อยเพื่อการทำเหมืองจะมีเสถียรภาพ และความปลอดภัยมากขึ้น มิใช่ปล่อยให้ผู้อยู่ในดุลยพินิจของผู้ว่าราชการเมืองดังแต่ก่อนที่เคยปรากฏว่าเจ้าเมืองภูเก็ตให้ที่ดินทำเหมืองแร่ทับที่กัน ทำให้เป็นเรื่องวิวาทกันอยู่เสมอ การประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ จึงมีส่วนถึงคุณนักลงโทษให้เข้ามาประกอบกิจการในเมืองภูเก็ตมากขึ้น โดยรัฐบาลเองก็ได้มีโอกาสดูแลใกล้ชิดขึ้น ในส่วนราษฎรและผู้ประกอบกิจการเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ต ก็สามารถประกอบอาชีพได้สะดวกกว่าเดิม โดยไม่ต้องสร้างสมอ่านาจหรืออิทธิพลแข่งกันมากเท่าแต่ก่อน เพราะรัฐบาลได้ออกกฎหมายมาบังคับใช้ แทนการคัดสินกรณีพิพาทด้วยกำลัง ระหว่างนายเหมืองด้วยกันเอง จนทำให้เกิดการวิวาทหยกพวกตีกันของฮังยีในเมืองภูเก็ตหลายครั้ง¹

ค) การส่งเสริมอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ต

1) การสนับสนุนเรื่องเงินทุน เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากรในเมืองภูเก็ต จำเป็นต้องให้ความสนับสนุนนายเหมืองในเรื่องเงินทุนทำเหมือง เพราะการยกเลิกระบบการผูกขาดภาษีโดยเจ้าเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2425 ทำให้เจ้าเมืองไม่มีเงินทุนที่จะให้นายเหมืองกู้ยืมอีกต่อไป อีกประการหนึ่งนายเหมืองที่ทำอยู่ที่เมืองภูเก็ตมักจะไปกู้เงินจากพ่อค้าจีนที่เมืองปีนังในดอกเบี้ยที่แพงมาก และประการสำคัญคือนายเหมืองไม่มีเงินทุนทำกิจการ ก็จะกระทบกระเทือนต่อรายได้ภาษีอากรของรัฐบาลตามมา

¹ดูรายละเอียดการวิวาทของฮังยีในบทที่ 4 เรื่องการปกครองชาวจีน

ด้วยเหตุนี้ ในปี พ.ศ. 2435 รัฐบาลได้ปรึกษากับนายเหมืองจะออกทุนจำนวนหนึ่ง สรรองแทนนัยเหมืองเพื่อลงทุนจ้างกรรมกรจีนเข้ามาทำเหมือง และจากการสำรวจเฉพาะในเมืองภูเก็ต นายเหมืองต้องการเงินทุนเพื่อจ้างกรรมกรอีก 1,820 คน โดยรัฐบาลต้องออกทุนไปก่อนถึง 14,720 เหรียญ ดังปรากฏในจดหมายที่แสดงเหตุผลในการขออนุมัติเงินของข้าหลวงใหญ่ขณะนั้นว่า

. . . ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าจำเป็นต้องคิดอุบายอุดหนุนหาพวกก๊อสีจีนมาทำการในบาน เมือง ีพอ . . . และโคคิตประมาณ ๓๐ จีนทำเหมืองคนหนึ่งมีผลประโยชน์กับบ้านเมืองปีหนึ่งไม่ต่ำกว่า 40 เหรียญ . . . ได้ปรึกษาคถกลงกันกับจีนหัวหน้า รับพาจีนใหม่มาแต่เมืองจีน ส่งถึงเมืองภูเก็ต แต่เมื่อจีนใหม่ถึงเมืองภูเก็ตแล้ว ขอให้จีนนายเหมืองที่รับจีนใหม่ไว้นั้น ไซ้เงินที่จีนหัวหน้าได้ออกให้จีนใหม่ยืม เป็นดวงหนานั้น ตามที่จีนใหม่ยืมคนละ 4 - 6 เหรียญบาง แต่ที่จีนหัวหน้าไซ้ในคราวว่าง เรือที่บรรทุกพวกจีนใหม่ไปถึงเมืองภูเก็ตนั้น ให้ข้าพระพุทธเจ้าช่วยออกเงินสรรองให้ก่อนเป็นคนละ 8 เหรียญ ตามจำนวนคนมาก แลน้อย แต่ประโยชน์ที่จีนหัวหน้าจะได้นั้น จีนจะคอยเก็บกับจีนนายเหมือง กำหนดใน 2 เดือน . . . จีนนายเหมืองรับจะไซ้เงินรายที่ข้าพระพุทธเจ้าออกทดลองให้ก่อนกำหนด 4 เดือน . . .¹

จากความเห็นดังกล่าวแสดงว่ารัฐบาลและนายเหมืองมีผลประโยชน์ร่วมกันที่จะต้องแก้ไข และการแก้ไขครั้งนี้จะใช้วิธีใหม่คือ ให้พวกจีนนายหน้าซึ่งแต่เดิมจัดหาเงินจากหัวเมืองมลายู ให้จัดเรือไปรับมาจากประเทศจีนโดยตรง ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง กว่าการที่รัฐบาลออกเงินทุนสรรองให้กั้น ก็ต้องประสบกับปัญหาอัตราดอกเบี้ยที่จะเก็บ ถ้าจะใช้ตามแบบอย่างของหัวเมืองมลายู แต่สมเด็จพระยาลำปางราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ไม่เห็นด้วยที่จะใช้แบบแผนเดียวกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษ² ดังปรากฏใน

¹ กจช. ข.5 กษ.6.1/6, จดหมายพระยาทิพยโกษากรายทูตกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ที่ 74/1352 (18 มีนาคม ร.ศ. 111)

² กจช. ข.5 กษ.6.1/6, จดหมายกรมหมื่นคักรงราชานุภาพทูตกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ที่ 696/21424 (24 กันยายน ร.ศ. 115)

รายงานความเห็นของท่านเมื่อครั้งไปตรวจราชการหัวเมืองภาคใต้ว่า

. . . ข้าพระพุทธเจ้าได้ไต่สวนวิธีที่อังกฤษทำทาง ได้ความว่ารัฐบาลอังกฤษ
ยอมลงทุนให้ แต่เรียกหลักฐานประกันทรัพย์สินของอังกฤษนี้ ผู้ซึ่งจะทำการยอม
ไต่แต่ผู้ซึ่งมีทุนรอนอยู่มาก เช่น พวกจีนพลค้าที่อยู่ เกาะหมาก สิงคโปร์ เป็นต้น
พวกจีนที่เข้ามาทำเหมืองแร่ในไทย . . . ชักสน ซึ่งจะหาทุนทำในเมืองอังกฤษ
ไม่ไต่แล้วไต่โดยมาก. ถ้าตั้งธรรมเนียมขึ้นอย่างอังกฤษ . . . นากจะหากนเขา
ทำการไม่ใคร่ได้ . . .¹

จะเห็นได้ว่าจรรยาเมืองในเมืองภูเก็ต ส่วนใหญ่ชอบผูกทำเหมืองทั่วไปใน
หัวเมืองมลายูของอังกฤษและของไทย ซึ่งนายเหมืองที่เข้ามาทำในเขตไทยมักเป็นพวก
ที่มีทุนค่อนข้างน้อย ไม่สามารถจะเปิดทำเหมืองแร่ขนาดใหญ่ ซึ่งจะให้นายเหมืองกู้เงิน
หลวงโดยไม่เอาดอกเบี้ย แต่ให้มีหลักทรัพย์สินประกันอย่างอังกฤษ จึงเป็นไปได้ยาก
ทางแก้ปัญหาก็ต้องทำในลักษณะเก็บอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อเดือน²

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไม่มีเงินทุนเพียงพอให้พวกนายเหมืองยืมได้ นายเหมือง
ยังต้องพึ่งพ่อค้าที่ป็นั้น หรือบริษัทของอังกฤษ ชื่อ สเตรทส์ เทรคคิง กัมปะนี เป็นบริษัท
เข้ามาตั้งที่ทำการที่ภูเก็ต โดยดำเนินการรับซื้อแร่ที่บุกนำไปถลุงที่สิงคโปร์ โดยบริษัทนี้
จะใช้วิธีการจ่ายเงินล่วงหน้า แล้วให้นายเหมืองจ่ายคืนเป็นคัมภีร์ในภายหลัง นายเหมือง
ส่วนใหญ่ในเมืองภูเก็ตจึงกู้เงินจากบริษัทนี้ แม้จะต้องเสียเปรียบในการลดราคาแร่ที่บุก
คั่งปรากฏจากบันทึกของคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อจะทะนุบำรุง เศรษฐกิจมณฑลภูเก็ตตอน
หนึ่งว่า

¹ กจช. ร.5 ม.2.14/74, รายงานการตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.115,
(7 ธันวาคม ร.ศ.115)

² กจช. ร.5 กษ.6.1/6, จดหมายกรมหมื่นดำรงราชานุภาพพลกรมหมื่นสมมติ
อมรพันธุ์ ที่ 696/24124 (24 กันยายน ร.ศ.115)

. . . การทำเหมืองแร่ที่เมืองภูเก็ต พวกนายเหมือง โดยมากต้องกู้ยืมเงิน ลงทุนมาจากเกาะหมากทอง เสียดอกเบี้ยครั้งแรอรอยละ 16 จนถึงรอยละ 18 เป็น ความหนักหน่วงอยู่แก่พวกเขาเหมือง เป็นอันมาก . . . ใน 2 - 3 ปีที่ล่วงมามี บริษัทอังกฤษ ชื่อ สเตอร์ท เทรคคิง คัมปะนี มาตั้งซื้อแร่ดีบุกที่เมืองภูเก็ตส่งไป ถลุงที่เมืองสิงคโปร์ บริษัทนี้ใช้วิธีรอนเงินให้พวกนายเหมือง แล้วรับใช้ควย แร่ดีบุก โดยวิธีนี้ได้เข้ามาไม่ช้าเท่าใด ก็ยวนี้แร่ดีบุกทำได้ในเมืองภูเก็ต มากน้อยเท่าไร ก็อยู่ในมือของบริษัทนี้ถึงครึ่งหนึ่งแล้ว และถากการเป็นเช่นนี้ ทุกวันนี้ ต่อไปแร่ดีบุกที่ถลุงไป จะตกอยู่ในมือบริษัทนี้มากขึ้นทุกปี เพราะเหตุ ที่บริษัทเอเวอริสแบงค์มาเป็นธุระการซื้อแร่ของบริษัท ได้เปรียบพวกนายเหมือง ที่มีทุนน้อยมากนัก . . .¹

ปัญหาข้างกล่าว เป็นเรื่องหนักใจของรัฐบาลที่จะต้องเข้าไปแก้ไข เพราะถ้าปล่อย ไปจะกลายเป็นว่าบริษัทนี้ผูกขาดการรับซื้อแร่ดีบุกในเมืองภูเก็ตทั้งหมด นายเหมือง ไม่สามารถทำการทะนุบำรุงกิจการเหมืองแร่ดีบุก ทั้งการที่รัฐบาลจ่ายเงินทุนสำรองให้ไป ก่อน ก็กลับเป็นการเพิ่มภาระความรับผิดชอบให้กับผู้ว่าราชการเมืองหรือข้าหลวงใหญ่ ขึ้นอีก เพราะจะต้องรับผิดชอบในจำนวนเงินที่ตจจิงชี้ให้ไป ถ้านายเหมืองไม่นำเงินมา จ่ายคืนให้ ก็จะต้องมีความผิดหรือชดใช้แทน และจากประสบการณ์ที่ผู้ว่าราชการเมือง แลยนี้เคยเป็นเจ้าภาพออกทุนให้นายเหมืองมาก่อน มักจะไม่ค่อยได้เงินคืนหรือสูญเปล่า ไปส่วนมาก² ควยเหตุนี้เมื่อกำหนดเงินให้กู้เช่นนี้ ผู้ว่าราชการเมืองจึงมักจะไม่ยอมทำ หรือให้ใครๆ ดังนั้นการออกทุนสำรองให้ของรัฐบาลดังกล่าวจึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ในที่สุดตกลงว่าจะแก้ปัญหาค่าเงินทุนทำเหมือง โดยให้จัดตั้งธนาคารขึ้น ธนาคารแห่งแรกที่ยื่นคำร้อง ขอตั้งธนาคารในเมืองภูเก็ตคือธนาคารชาร์เตอร์ที่เมืองปีนัง

¹ กจช. ๕.๕ ค.๒๕/๒๓, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ ๒๒๒/๒๗๘๒ (๒ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑)

² กจช. ๕.๕ ม.๒.๑๔/๗๔, รายงานตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ของเสนาบดี กระทรวงมหาดไทย ร.ศ. ๑๑๕ (๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕)

โดยมีข้อสัญญาว่ารัฐบาลจะจัดหาสถานที่ตั้งธนาคาร และฝากเงินในธนาคารปีละ 500 ปอนด์ เช่นเดียวกับรัฐบาลในหัวเมืองมลายูของอังกฤษอุททูนแก่ธนาคาร¹

ดังนั้นเรื่องที่รัฐบาลเห็นชอบด้วย และให้ดำเนินการจัดตั้งธนาคารได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2450 นับว่ากิจการธนาคารเป็นความหวังใหม่ของรัฐบาลที่จะให้มีบทบาทในการแก้ปัญหาเรื่องเงิน ในการท่าเหมืองแร่ โดยเฉพาะบริษัทฝรั่งซึ่งชอบดำเนินการธุรกิจแบบมีธนาคารเป็นสื่อกลาง ได้เริ่มหันเข้ามาขออนุญาตลงทุน ท่าเหมืองแร่ที่บุก และการค้าเพิ่มขึ้นในระยะต่อมา

2) การสนับสนุนคนแรงงาน ในระยะที่รัฐบาลผูกขาดภาษีอากร ได้พยายามที่จะแก้ปัญหาการที่กรรมกรจีน ไม่ชอบมาท่าเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตหรือหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกซึ่งมีแร่ดีบุก และจำเป็นต้องใช้กรรมกรจีนรับจ้างท่าเหมืองแร่จำนวนมาก โดยเฉพาะการท่าเหมืองหาย ถ้าแรงงานมีไม่เพียงพอจะทำให้กิจการเหมืองหยุดชะงักลง คงปรากฏในจดหมายกราบทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เมื่อเข้ามาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ใหม่ ๆ ถึงสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ถึงสภาพเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาอาศัยคนจีนไว้ค่อนข้างว่า

... ภัยราษฎรตามหัวเมืองในมณฑลภูเก็ตทุกวันนี้ ย่อมลดน้อยลงกว่าแต่ก่อน การที่เป็นดังนี้เพราะเมืองในมณฑลภูเก็ต ราษฎรเป็นคนจีนโดยมาก และในเวลาี่เงินใหม่ก็ไม่ใครจะเข้ามาตามหัวเมือง ในส่วนจีนที่มาอยู่เขาก็ล้มตายไปเสียบ้าง และที่ทำการอยู่แต่ก่อนหลุศพนนั้นก็ไปท่ามาหากินตามเมืองต่างประเทศที่ติดต่อกับมณฑลนี้โดยมาก เมื่อราษฎรคนจีนน้อยลงดังนี้ แล้วบ้านเมืองก็รุงโรย ผลประโยชน์ของรัฐบาลลดน้อยลง ต่อมราษฎรทุกอย่าง . . .²

¹ กจช. ร. 5 ม. 53/10, บันทึกคณะกรรมการที่ปรึกษาในการทะนุบำรุงเศรษฐกิจมณฑลภูเก็ต (27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125)

² กจช. ร. 5 ม. 53/5, จดหมายกราบทูลขอมูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ กราบทูลกรมหลวงศักรราชานุภาพ ที่ 19/566 (2 ธันวาคม ร.ศ. 120)

ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงต้องพยายามแก้ไขปัญหกรรมกรที่มีอยู่มากในย่านต่าง ๆ ให้นายเหมืองว่าจ้างเรือไปรับมาจากเมืองจีนโดยตรง เพราะนายหน้าจีนที่เคยทำหน้าที่ไปรับกูดี้มาทำงาน ต้องประสบปัญหาการเก็บค่าขนส่งกูดี้ เนื่องจากนายเหมืองส่วนใหญ่ตกลงจ่ายเงินค่าขนส่งให้นายหน้าเป็นงวด ๆ โดยจ้างกูดี้จีนคนละ 10 - 12 เหรียญ ทั้งเวลาที่ย้ายก็ไม่อาจตกลงแน่นอนได้ บางทีนายเหมืองอ้างว่าเหมืองขาดทุน หรือกูดี้หนีไปก็งัดไม่จ่ายเงินดังกล่าว ทำให้นายหน้าจีนไม่นิยมทำกิจการขนส่งอพยพจากประเทศจีนโดยตรงให้กับนายเหมือง¹

ดังนั้นในสมัยพระยาพิทยโกษาเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ได้ขอให้รัฐบาลอนุมัติเงินทุนสำรองประมาณ 80,000 บาท โดยรัฐบาลเป็นผู้ทำสัญญาเช่าเรือเอง และนายเหมืองร่วมกับรัฐบาลจะช่วยกันออกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของนายเหมืองที่จะต้องทำคนเดียว หรือในบางครั้งรัฐบาลก็ได้ให้นายอากรเดินเป็นผู้ออกทุนเช่าเรือกลไฟไปรับกูดี้จีนมาทำงาน โดยให้กรรมกรที่อพยพมาคิดค่าโดยสารไว้ก่อน แล้วนายอากรเดินจะคิดเอาจากนายเหมืองผู้สั่งซื้อแรงงานจีนดังกล่าวเข้ามา นายอากรเดินอาจขาดทุนบ้าง เพราะทองจากนายเหมืองไม่ได้ แต่นายอากรเดินก็จะขายดีนได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาคาราคาซังกรรมกร โดยการว่าจ้างเรือไปรับมาจากเมืองจีนโดยตรง มักมีปัญหาเมื่อเรือมา และจอดพักที่สิงคโปร์และปีนัง กรรมกรจีนจะหนีเข้าไปอยู่ในความคุ้มครองของสมาคมป้องกันสิทธิชาวจีนในหัวเมืองมลายู (Chinese Protector) ซึ่งอนุญาตให้ชาวจีนทำมาหากินได้ในเขตสหพันธรัฐมลายู นายเหมืองในเขตไทยไม่สามารถจะหวงห้ามถ้ากรรมกรจีนผู้นั้น ปรารถนาจะทำงานในหัวเมืองมลายู²

¹ กจช. ร.5 กษ.6.1/6, เรื่องจดหมายกราบบังคมทูลของพระเจ้านองยา ขอกรมหมื่นนราธิปประพัทธ์พงศ์ (ไม่ปรากฏวันเดือนปี)

² กจช. ร.5 ม.2.14/59, รายงานการตรวจราชการของพระยาสี่เทพ และนายเวสเทนการด์. ร.ศ. 125

และในบางครั้งในการนำเรือเข้าจอดในเมืองท่าเหล่านี้ รัฐบาลของสเตรตส์ เซตเติลเมนต์ (Straits Settlements) ไม่อนุญาตให้นำเรือเข้าจอด เนื่องจากไม่มีสถานี่ตรวจโรคพอ กรมกรจีนเหล่านี้อาจนำโรคกาฬโรคเข้ามาแพร่ได้¹ เมื่อมีการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาในปี พ.ศ. 2449 ก็ลงมติเห็นชอบว่าไม่มีทางอื่นที่จะแก้ไขใ้คนนอกจากรัฐบาลจะเป็นผู้ให้การสนับสนุนยกเหมืองจัครเรือไปรับชาวจีนโดยตรง โดยไม่ต้องแวะที่เมืองท่าสิงคโปร์และปีนังเลย แต่จะต้องจ่ายเงินมากขึ้น และได้จัดให้ใช้เกาะตะเกาเป็นสถานที่ตรวจและกักกันโรค จนแน่ใจว่าปลอดภัยแล้ว จึงส่งกรมกรเหล่านี้ไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่นายเหมืองต้องการ ซึ่งนับว่าไ้ผลดีเป็นการแก้ปัญหาการขาดแรงงานไ้ระยะหนึ่ง

ต่อมารัฐบาลไ้ออกกฎหมายจั้ระเบียบเกี่ยวกับกรมกรจีน คือใน พ.ศ. 2447 และ พ.ศ. 2450 มีการออกพระราชบัญญัติจั้ใหม่และพระราชบัญญัติอุ้จ้งเหมืองแร่ ตามลำดับ โดยจั้มุ่งหมายของพระราชบัญญัติทั้งสองมุ่งรักษาความสงบเรียบร้อยของกิจการเหมืองแร่ พยายามจั้จัดที่มาของปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของกรณีพิพาทระหว่างนายเหมืองกับกรมกร เพื่อมิให้ เป็นอุปสรรคต่อการค้ำเนินงานและความก้าวหน้าของอาชีพการทำเหมืองแร่

นอกจากนั้นยัง ไ้กำหนดให้ผู้รับผิดชอบอุ้เงินใหม่ที่เกิดทางเข้ามาทางานด้วย คือการจั้ "ผู้ปกครอง" ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่คล้ายกับของอังกฤษ เพื่ออุ้ดูแลพวกจีน สำหรับเจ้าหน้าที่ของไทยมีหน้าที่เป็นผู้ดูแลและอธิบายข้อมูลม้คตามสัญญาจั้เงินใหม่รู้เรื่อง ถ้าทำผิดสัญญาผู้ปกครอง มีอำนาจกั้ตัวจีนใหม่ไ้จนกว่าจะตกลงกับเงินหัวหน้าหรือนายจั้เงินได้ กั้ปรากฏในพระราชบัญญัติจั้เงินใหม่ มาตรา 14 ความว่า²

¹ กจร. ร.5 ม.53/5, จคหมายของพระยารั้ฎานประคั้รั้กรายทุ้กรมหลวงคั้กรมราชานภาพ ที่ 19/516 (2 ธันวาคม ร.ศ.120)

² กจร. ร.5 ม.2.11/11, รายงานการประชุ้เทศาภิบาล (14 กันยายน ร.ศ.123)

. . . ถ้าจีนใหม่คนใดยังไม่ได้ใช้เงินค่าโดยสารให้แก่เจ้าของเรือ หรือผู้ที่
จัดการขนส่งจากเมืองจีน ผู้ปกครองมีอำนาจที่จะยึดตัวจีนใหม่คนนั้นไว้ จนกว่า
จะไถ้จัดการเรื่องใช้เงินค่าโดยสารแก่เจ้าของเรือ หรือผู้ที่จัดการขนส่งนั้น
เรียบร้อยแล้ว

และในมาตรา 18 ความว่า

. . . . จีนใหม่จะรับจ้างผู้ใดนานเกินหนึ่งเดือนต้องทำเป็นหนังสือ และให้ผู้
ปกครองอธิบายข้อความในสัญญาให้จีนใหม่เข้าใจแจ่มแจ้ง แล้วลงชื่อไว้ต่อหน้า
ผู้ปกครอง การทำงานของผู้ปกครองจึงเน้นหนักไปในทางควบคุมจีนใหม่ มิให้
มีคหฬวตอณายจ้างมากกว่าจะเป็นการดูแลผลประโยชน์ของจีนใหม่มิให้ถูกนายจ้าง
เอาเปรียบ

อย่างไรก็ตามอิทธิพลของนายเหมือง และจีนหัวหน้าตามท้องถิ่นยังมีมาก แม้
พระยารัษฎานุประดิษฐ์จะนิยมวิธีการต่าง ๆ ของอังกฤษในเรื่องแรงงาน และเรื่องอื่น ๆ
แต่ในทางปฏิบัติก็คงไม่อาจทำให้เกิดความพอใจจากจีนหัวหน้าและนายเหมืองได้นัก
เพราะพวกนี้เป็นผู้สร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับรัฐบาล

ส่วนใจความสำคัญของพระราชบัญญัติลูกจ้างเหมืองแร่ ที่ประกาศใช้ใน พ.ศ.
2450 เพื่อดูแลควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างกรรมกรในค้ำนต่าง ๆ
ดังนี้:

การทำสัญญาจ้าง หากเป็นการจ้างระยะยาวเกินกว่า 1 เดือน ต้องทำเป็น
ลายลักษณ์อักษรและห้ามจ้างเกิน 3 ปี ในสัญญาจ้างให้ระบุวันเริ่มทำการ อัตราจ้าง
และผู้มีอำนาจหักเงินเดือนไว้ค้ำย ให้เก็บค้ำยสัญญาไว้ที่ทางราชการ เพื่อให้ตรวจสอบ
ได้สะดวกเมื่อเกิดกรณีพิพาท ส่วนการกำหนดผู้เก็บค้ำยสัญญาให้นายจ้าง เป็นผู้เก็บแต่ฝ่ายเดียว
จึงเป็นโอกาสให้นายจ้างหาประโยชน์ค้ำยขึ้นซ้อนนอกมัตคในสัญญาจ้างได้ แม้จะมีค้ำยอยู่
ที่ทางราชการ แต่กรรมกรจีนก็ไม่กล้าร้องทุกข์แค้น เพราะนอกจากจะไม่รู้หนังสือแล้ว
ยังเกรงกลัวอำนาจของนายจ้างค้ำย

การจ่ายค่าจ้าง รัฐบาลพยายามแก้ไขการจ่ายค่าแรงงานทุก 6 เดือน ซึ่งช้า
เกินไป ไม่เหมาะสมกับความจำเป็นในการครองชีพ โดยได้กำหนดค้ำให้มีการจ่ายเงินค่าจ้าง

ภายในวันที่ 7 ของทุกเดือน ตามอัตราค่าจ้างที่ระบุไว้ในสัญญาทุกประการ แทนนายเหมือง ก็ยังมีอำนาจหักเงินค่าอาหาร และค่าเครื่องนุ่งห่มที่นายเหมืองออกไปแทนกรรมกรลูกจ้าง ได้ไม่เกิน 1 ใน 3 ของเงินเดือน เว้นแต่มีสัญญาอย่างอื่น ทั้งมีการกำหนดเวลาจ่ายเงิน เดือนที่แน่นอนเกินกว่าเดิม และได้จำกัดอำนาจการหักเงินเดือนของนายจ้างเอาไว้ ทำให้กรรมกรเหมืองแรมมีโอกาสเป็นหนี้สินนายเหมืองน้อยกว่าเดิม เป็นทางหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาที่กรรมกรต้องยืมเงินคดกเบี้ยสูง ของนายจ้างทดรองใช้จ่าย ในช่วงเวลา 6 เดือน ก่อนได้รับเงินค่าจ้าง¹

ด้านสวัสดิการ รัฐบาลได้กำหนดให้นายจ้าง เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการจัดหาหม้อ หรือการจัดส่งลูกจ้าง ไปรับการรักษาพยาบาล แทนนโยบายนี้ปรากฏว่าประสบความสำเร็จล้มเหลว เพราะนายจ้างไม่สนใจกฎหมายข้อนี้นัก เนื่องจากไม่มีบทลงโทษที่ชัดเจน และเป็นการเสียผลประโยชน์ของนายจ้าง

การลงโทษเมื่อลูกจ้างหรือนายจ้างผิดพลั่ว พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้เจ้าหน้าที่บ้านเมือง เข้าไปเกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทตั้งแต่เริ่มต้น โดยไม่ต้องการปล่อยให้บานปลายเป็นเรื่องจลาจลร้ายแรง โดยกำหนดการลงโทษไว้แน่นอน เช่น ถ้าลูกจ้างผิดพลั่วผิดสัญญาให้ลงโทษตั้งแต่ปรับ หักเงินเดือน ไปจนถึงจำคุกไม่เกิน 6 เดือน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ที่จะตัดสินว่ามีความรุนแรงขนาดไหน ถ้านายจ้างผิดพลั่ว หรือฟ้องร้องก็ถูกปรับเงินเช่นกัน แต่ไม่มีโทษจำคุก

ส่วนค่าทำขวัญที่กำหนดให้นายจ้างจ่าย ก็ให้คิดเพียงไม่เกินกว่าเงินที่ลูกจ้างพึงได้ใน 1 เดือน หรือ 1 ใน 4 ของเงินเดือนก็ได้ แล้วแต่การพิจารณาของเจ้าหน้าที่ ถ้าเปรียบเทียบโทษที่รัฐบาลกำหนดไว้จะเห็นว่า มีบทลงโทษกรรมกรรุนแรงกว่านายจ้าง โดยเฉพาะโทษการจำคุก และแม้ว่ารัฐบาลจะมีได้ให้นายเหมืองใช้อำนาจลงโทษกรรมกร

¹ กจ. ร.5 ม.2.11/11, ร่างพระราชบัญญัติลูกจ้างเหมืองแรม (ไม่กำหนดตัวหนังสือ)

อย่างที่เคยเป็นมา แต่การกำหนดให้เจ้าหน้าที่มีอำนาจพิจารณาเปรียบเทียบคดี แทนที่จะใช้ระบบศาล ก็เป็นกาชเปิดโอกาสให้นายเหมือง ซึ่งมีอิทธิพลด้านการเงินติดสินบนเจ้าหน้าที่ เพื่อปิดเบื้อนคดีเอาเปรียบกรรมกรได้ง่าย¹

การเลิกจ้างกรรมกร จะทำเมื่อหมกสัญญา นายจ้างจะเป็นผู้ออกหนังสือแสดงสภาพสิ้นสุดสัญญาให้กรรมกรผู้นั้นถือไว้ หากไม่ได้ถือหนังสือแสดง สภาพสัญญาตั้ง กล่าว จะออกไปจากเหมืองไม่ได้ ซึ่งระเบียบนี้สามารถแก้ปัญหากรรมกรหลบหนีงานก่อนใช้หนี้หมกตามสัญญา แต่ก็ทำให้นายเหมืองมีอำนาจครอบคุ่มไปถึง การเลิกจ้างของกรรมกรด้วย เพราะอาจประวิงเวลา หรือไม่ออกหนังสือตั้ง กล่าว โดยอ้างว่ายังใช้หนี้ไม่หมกก็ได้²

ในพระราชบัญญัตินี้ยังไม่ทันสมัยนัก เพราะยังมีได้ประกันการจ้างว่า นายเหมืองมีข้อผูกมัดที่จะต้องปฏิบัติต่อดูกจ้างอย่างไรบ้าง เมื่อจะปลดลูกจ้างออกจากงาน ลูกจ้างจึงจะไม่เดือดร้อนเกินไป ซึ่งไม่เป็นการยุติธรรมเพราะปรากฏว่าเมื่อแร่มีราคาตกลงมาก นายเหมืองก็สามารถปลดคนงานออก โดยจ่ายเพียงค่าจ้างที่ค้างอยู่เท่านั้น หรืออาจไม่จ่ายเลยก็ได้ โดยอ้างว่าขาดทุนไม่มีเงินเหลือ บางรายถ้าไม่ปลดกรรมกรออกหมก ก็ลดค่าจ้างของพวกที่เหลือลง ตามแต่จะตกลงกันกับลูกจ้าง แล้วจ่ายอาหารประจำวัน เป็นการทดแทน³

จะเห็นว่านโยบายคั่นแรงงานดังกล่าว มุ่งรักษายลประโยชน์เจ้าของเหมืองมากกว่าของกรรมกร ซึ่งทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน เพราะสวัสดิการของกรรมกรยังน้อยกว่าในหัวเมืองมลายูของ อังกฤษมาก ซึ่งมีกฎหมายฐานะสวัสดิการของกรรมกรให้มีสภาพความเป็นอยู่ดี นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้กรรมกรเข้าไปทำงานมากขึ้น

¹ กจ. ร.5 ม.2.11/11, ร่างพระราชบัญญัติลูกจ้างเหมืองแร่, มาตราที่ 17, 19

² เรื่องเดียวกัน, มาตรา 35

³ กจ. ร.7 สบ.2.28/29, บันทึกเรื่อง สนทนากับกรมการพิเศษจังหวัดภูเก็ต

. . . การที่ให้ผูกขาดรับซื้อแร่ เป็นทางให้เจ้าภาษีปิดซื้อ ปิดขาย ทำให้ ผู้ที่จะเที่ยวหาแร่ทอดอกลง คอยเหตุเที่ยวชุกไล่แร่แล้ว ก็จำเป็นต้องขายให้กับ เจ้าภาษีในตำบลนั้น ๆ เอง ราคาที่ของตามแต่เจ้าภาษีจะคิดให้ . . . จึง เห็นว่าควรเลิกแร่จะเสียรายได้ไปปีละ 4 พันเหรียญ ก็น่าจะเลิก เพราะถ้ามี คนเที่ยวชุกแร่มากขึ้น เงินผลประโยชน์ก็จะทวีมากขึ้นอยู่เสมอ . . . แล ภาษีรับซื้อแร่ ในเมืองที่เป็นคอลอนี่ ของอังกฤษก็หาไม่มี . . .¹

ปัญหาการซื้อขายแร่เช่นนี้ เป็นวิธีการที่ทำกันมาแต่สมัยก่อน ๆ ซึ่งรัฐบาลใน หน้านั้นไม่ได้หาทางแก้ไข จึงเป็นช่องทางให้เจ้าภาษีเอาเปรียบผู้ทำเหมือง และภาษี รับซื้อแร่ในหัวเมืองมลายูที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษก็ไม่มี ทำให้พวกจีนนายเหมืองนิยม เข้าไปชุกหาแร่ในหัวเมืองเหล่านั้น ซึ่งเป็นผลให้การทำเหมืองแร่ในเขตหัวเมืองฝ่ายทะเล ตะวันตกทรุดโทรมลง

การแก้ปัญหาดังกล่าวในระยะแรกรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ไม่อนุญาต เพราะเห็นว่า จะทำให้เสียผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับไป² ถึงกับพระยาทิพโกษาให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ออกมาสำรวจสภาพการทำเหมืองแร่ที่บุกในขณะนั้น ในที่สุดรัฐบาลเมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว จึงตกลงให้เลิกภาษีผูกขาดรับซื้อแร่ที่บุกตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2436 เป็นต้นไป ซึ่งกฤษฎีกาเลิกภาษีประเภทนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า

. . . ความความเห็นของฉันทัน ซึ่งเป็นผู้ได้ไปถึงในตำบลเหล่านั้น เห็นว่า อากรที่บุกของเราแข็งแรงอยู่แล้ว แลยังมีเรื่องหยุมหยุมต่าง ๆ เสียเปรียบ เมืองเปร์ด . . . ที่อังกฤษไปจัดทำขึ้นใหม่มากนัก มีแต่คนจะเบือนนายละรังไป ถาลดหย่อนเสียไคอย่างนี้บ้างก็กว่าเป็นแน่ . . .³

¹ กจช. ร.5 ค.14.4ข/1, สำเนาจดหมายพระยาทิพโกษากราบทูลกรมหมื่น นวาศิปประพันธ์ ที่ 171/783 (28 ตุลาคม ร.ศ.111)

² กจช. ร.5 ค.14.4ข/1, เรื่องภาษีอากรหัวเมืองชายทะเลตะวันตก, (17 ธันวาคม ร.ศ.108 - 11 เมษายน ร.ศ.112)

³ กจช. ร.5 ค.14.4ข/6, เรื่องภาษีอากรต่าง ๆ ทางเมืองชายทะเลตะวันตก, (7 มกราคม ร.ศ.111 - 10 พฤศจิกายน ร.ศ.112)

3) การยกเลิกภาษีรับซื้อแร่ และการจัดระบบการเก็บภาษีอากร

(ก) การยกเลิกภาษีรับซื้อแร่ ภาษีรับซื้อแร่ เป็นภาษีผูกขาดชนิดหนึ่งที่พระยาวิจิตรสงครามตั้งขึ้น เพราะเกิมนั้นการทำเหมืองแล่นมีปัญหาในเรื่องการขายแร่ที่ซุกได้ เนื่องจากเหมืองแร่ชนิดนี้ได้แร่ไม่มาก หากราษฎรได้แร่มาก็มักจะขนไปขายโรงถลุงอื่น หรือพ่อค้าที่รับซื้อเพื่อนำไปถลุงอีกทอดหนึ่ง โดยมีผู้รับซื้อหลายราย แต่ไม่เสียภาษี พระยาวิจิตรสงครามจึงเห็นว่าน่าจะตั้งเป็นภาษีรับซื้อแร่อีกประเภทหนึ่ง จึงมีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ซึ่งได้รับความเห็นชอบและรัฐบาลได้กำหนดอัตราภาษีรับซื้อ โดยการส่งขนตวงออกไปเป็นตัวอย่าง เพื่อให้เป็นมาตรฐานกำหนดราคา คือ ให้เก็บภาษีขันละ 1 บาท 8 อัฐ และอนุญาตให้นำแร่ไปขายนอกเมืองได้ หากเจ้าของแร่ไม่ต้องการขายกับเจ้าภาษี แต่ปรากฏว่าเจ้าภาษีที่รับผูกขาดเรื่องนี้ ใช้อำนาจบีบบังคับราษฎรตามใจชอบ โดยห้ามนำแร่ที่ซุกได้ไปขายที่อื่น ต้องนำมาขายที่เจ้าภาษีเพียงแห่งเดียว และยังเรียกเก็บภาษีเกินพิสัยของรัฐบาลอีกด้วย หากไม่ปฏิบัติตามเจ้าภาษีก็ใช้อำนาจจับกุม¹

ดังนั้นในสมัยพระยาพิทยโกษาเป็นข้าหลวงใหญ่ ได้เสนอขอยกเลิกภาษีอากรประเภทนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ทำเหมืองแล่นและเหมืองอื่น ๆ ซึ่งไม่มีโรงถลุงมิให้ถูกเจ้าภาษีกดราคา และใช้อำนาจบีบบังคับ ดังปรากฏในจดหมายกราบทูลกรมหมื่นนราธิปประพันธุพงศ์ ตอนหนึ่งว่า

¹ กจข. ร.5 ค. 14.4ข/6, สำเนาจดหมายพระยาพิทยโกษากราบทูลกรมหมื่นนราธิปประพันธุพงศ์ ที่ 250/1087 (11 มกราคม ร.ศ. 111)

จากพระราชดำริดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ทรงเห็นชอบกับการยกเลิกภาษีอากร
 กังกล่าว เพราะเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมประเภทนี้ ทำให้ผู้ลงทุน
 ในหัวเมืองถูกเก็บและเมืองฝั่งทะเลตะวันตกอื่น ๆ ของไทย เสียเปรียบพวกที่มีสิทธิการในเขต
 สิทธิพลของอังกฤษ นอกจากนั้นภาษีนี้อาจมีได้หลายรายได้ให้กับรัฐบาลมากนัก เพื่อเทียบกับ
 ผลเสียที่เกิดขึ้นแล้วไม่คุ้มค่ากัน เจ้าภาษีก็น่าจะพอใจตามที่กำหนด แต่ทั้งอัตราราคาเอง
 หายละประมาณ 18 - 19 เหรียญ เพราะราคาที่รัฐบาลตั้งไว้เป็นราคาเก่าเมื่อครั้ง
 ราคาดีบุกในตลาดทั่วไปยังไม่สูงนัก หากจะตั้งราคาใหม่ รัฐบาลก็ยังไม่สามารถหา
 มาตรการกำหนดราคาให้เหมาะสมกับเนื้อแร่ดีบุกทั่วไปซึ่งมีหลายระดับได้ ขณะเดียวกัน
 หากจะใช้วิธีการเก็บภาษีประเภทนี้ต่อไป รัฐบาลเห็นว่าจำเป็นต้องให้อำนาจผูกขาดซื้อแร่
 แก่เจ้าภาษีกว้าง เพื่อเป็นเครื่องมือบังคับราษฎรให้นำแร่มาขายตามปริมาณที่ต้องการ
 ด้วยยกเลิกเสียก็คงไม่มีผู้รับประโยชน์ การยกเลิกภาษีประเภทนี้ กระทรวงการคลัง โดย
 กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ทรงตรวจตราหาข้อเท็จจริง ในที่สุดจึงเห็นสมควรให้
 ยกเลิกไปดังกล่าว

(ข) การยกเลิกภาษีบางชนิดที่เกินความจำเป็น ภาษีที่เกี่ยวข้อง
 กับการทำเหมืองแร่ โดยตรงนั้นมีมาก ซึ่งเป็นปัญหาที่สร้างความยุ่งยากมาตลอด
 เพราะเป็นภาษีหยุมหยิม จนกระทั่งมีพระราชบัญญัติเหมืองแร่บังคับใช้จึงได้ยกเลิกภาษีที่
 เกินความจำเป็นบางชนิด คือ

- ภาษีเศษดีบุก ซึ่งเคยเก็บจากเศษดีบุกที่ส่งออก
- ภาษีค่าตีตราดีบุก เก็บสำหรับดีบุกที่ส่งขายนอกพระราชอาณาจักร
- ภาษีถ่านไม้ เมื่อใช้ในการถลุงแร่
- ภาษีชนดีบุกในเมือง เสียปีละ 3 เซนต์¹ เป็นต้น

¹ กจ. ร.5 กษ.6.1/32, เบ็ญจสารจักรกรมราชโลหกิจ, (15 มกราคม ร.ศ.120)

การยกเลิกภาษีดังกล่าว เป็นการสนับสนุนให้ชาวตะวันตกเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่
ในเมืองภูเก็ตมากขึ้น เพราะการเก็บภาษีเหมืองแร่ไม่สัมพันธ์

(ค) เปลี่ยนมาตรการเก็บค่าภาคหลวง ที่เดิมเก็บเป็นภรา¹
ก่อให้เกิดปัญหาการคึกคักน้ำหนักเปลี่ยนเก็บเป็นทาบจีน² ตามแบบมลายูตั้งแต่ พ.ศ. 2443
เพราะเดิมการเก็บค่าภาคหลวงคิดตามน้ำหนักภรา. ในเมืองภูเก็ตคิดภราหนึ่ง เท่ากับ
350 ชั่ง³

กล่าวโดยสรุปแล้ว เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากรในเมืองภูเก็ตเอง บทบาท
ของรัฐบาลนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้การทำเหมืองแร่ เจริญรุดหน้าไป โดยการ
เสริมสร้างสภาวะแวดล้อมในเมืองภูเก็ตให้ดีขึ้นในมลายู เพื่อเอื้ออำนวยต่อความสนใจ
ในการลงทุนของเอกชน โดยเฉพาะชาวตะวันตก ทำให้กิจการเหมืองเติบโตขึ้น ซึ่งจะ
กล่าวในบทที่ 3 ต่อไป.

¹ภรา. เป็นมาตราชั่งน้ำหนัก

1 ภรา	เท่ากับ	300 ชั่ง
100 ชั่ง	เท่ากับ	1 ทาบ
1 ทาบ	เท่ากับ	60.48 ก.ก.

²ทาบจีน เท่ากับ 100 ชั่ง

³กจช. ร.5 ค. 14.2ก/17, เรื่องอากรคึกคักหัวเมืองชายทะเลตะวันตก